

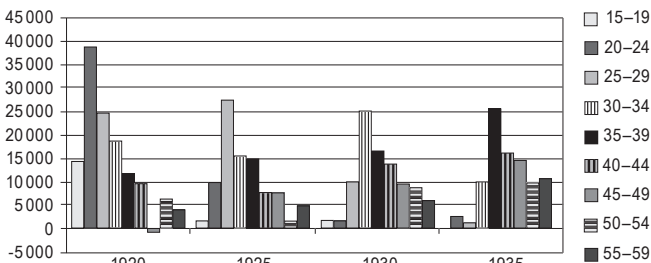
Ineta Lipša

SABIEDRISKĀ TIKUMĪBA LATVIJĀ DEMOGRĀFISKO PROBLĒMU ASPEKTĀ, 1918–1940

Pirmā pasaules kara laikā Latvijas iedzīvotāju skaits samazinājās par gandrīz miljonu cilvēku jeb vairāk nekā 37% no pirmskara iedzīvotāju skaita. Īpaši bija samazinājies vīriešu skaits, kā rezultātā Latvijā tika konstatēta vislielākā dzimumu disproporcija starp Eiropas valstīm. Visbūtiskākā disproporcija bija skārusi iedzīvotājus grupā no 20 līdz 24 gadu vecumam. Tas nelabvēlīgi ietekmēja laulību skaitu un sekojoši – iedzīvotāju dzimstību jaunajā valstī, radot ļoti sāpīgi uztvertu problēmu. Šīs situācijas kontekstā laulību šķiršanu cilvēki starpkaru Latvijā uztvēra kā uztraucošu, savukārt neprecēto vīriešu problēma līdz 30. gadu vidum, bet pēc tam abu dzimumu neprecēto indivīdu jautājums bija pastāvīgs sabiedriskās domas raižu avots. (Valsts un sabiedrības attieksme pret ārvalstīs dzimušajiem bērniem ir padziļinātas izpētes un atsevišķas publikācijas vērtā, tāpēc šajā rakstā tā netiks apskatīta.)

VECPUIŠU JAUTĀJUMS

Kaut gan sieviešu kopējais skaits valstī pārsniedza vīriešu skaitu tikai par 4,8% (1920. gadā) – 3,2% (1935. gadā), tomēr starp iedzīvotājiem tā dēvētajos precību gados – vecumā no 20 līdz 29 gadiem – sieviešu bija izteikti vairāk nekā vīriešu.¹ Neizdevīgākajā situācijā atradās no 1896. līdz 1900. gadam dzimušās sievietes, kuras 1920. gadā bija no 20 līdz 24 gadus vecas (sk. 1. diagr.). Šajā vecuma grupā sieviešu bija par 38 343 vairāk nekā vīriešu, vecuma grupā no 25 līdz 29 gadiem – par 24 854 vairāk.

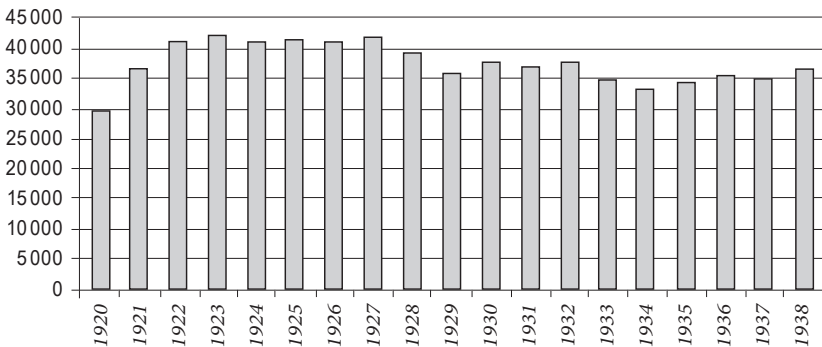

1. diagramma. Sieviešu skaitliskais pārsvars dažādās vecuma grupās 1920., 1925., 1930. un 1935. gadā²

Sieviešu pārsvara kontekstā katrs neprecēts vīrietis reprodiktīvā vecumā tika uzskatīts par potenciālu noziedznieku pret tautu. Seksuālā mazākuma jēdzienu publiskajā telpā Latvijā pirmo reizi lietoja 1929. gadā un attiecināja uz cilvēkiem, kuri nav laulībā.³ Par riska grupu 20.–30. gados sabiedriskā doma uzskatīja cilvēkus, kuri nav izveidojuši savu ģimeni.

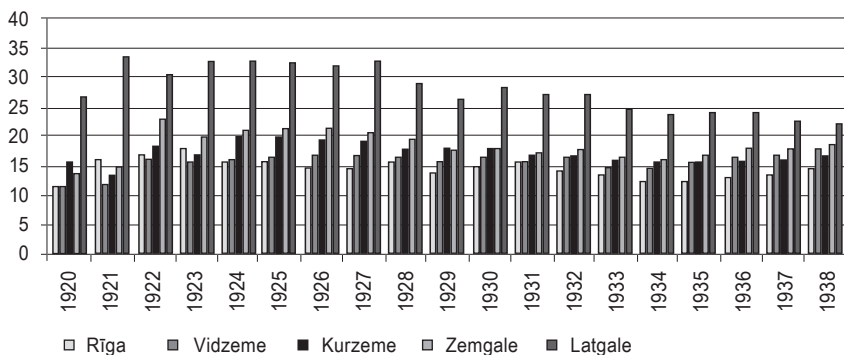
Pirmais publiskajā telpā vecpuišu jautājumu pieminēja Tautas padomes priekšsēdētājs Jānis Čakste 1919. gada 17. novembrī, uzrunājot tautietes ar diskrētu lūgumu (turpmāk ar reprodiktivitāti saistītos jautājumus mēdza dēvēt par diskrētajiem jautājumiem).⁴ Viņš lūdza padarīt “mūs” stiprus, dot “mums” bērnus, izsakot vēlmi, lai “katrā mūsu ģimenē mudžētu sešas mazas galviņas”. “Es paredzu, jūs pacelsit pirkstu un rādīsiet man citus, daudz lielākus noziedzniekus pret savu tautu — mūsu vecpuišus. Es jums piekrišu. Īsti patrioti viņi nav. Tas ir skaidri. Bet, kas ar tiem darāms, par to būs jāaprunājas ar mūsu finansu ministru.”⁵ Vieni uzreiz iebilda, ka, “iekams nebūs novērsta bērnu slimošana un lielā mirstība, tikmēr no sešām galviņām ģimenē celsies valstij vairāk zaudējumu nekā labuma”.⁶ Citi ierosināja “aplīkt cienījamus vecpuišu kungus ar tādu nodokli, par kuru katram būtu uzturams Čakstes tēva priekšā liktais 6 galvu bērnu pulciņš”.⁷ Vecpuiši iebilda, ka piecos karošanas gados cietusi ne tikai viņu veselība, bet arī materiālais stāvoklis, tāpēc dibināt ģimeni tikai mīlestības dēļ viņi nevarot atļauties, tomēr visvairāk atbaidot varbūtība izraudzīties par mūža biedreni sievieti, kura seksuāli “pazinusi svešos iebrucējus”.⁸ Tāpēc labāk maksāt nodokli nekā precēties.

Tobrīd satraukumam par dzimstību bija pamats – 1920. gadā valstī tā bija zemākā visā apskatāmajā periodā no 1920. līdz 1938. gadam – 30 tūkstoši dzimušo (sk. 2. diagr.).

2. diagramma. Dzīvi dzimušo skaits no 1920. līdz 1938. gadam⁹

Tik maza dzimstība nebija pat otrā kritiskajā – 1934. gadā, kad piedzima apmēram 33 tūkstoši bērnu. No 1922. līdz 1927. gadam dzimstība pārsniedza 40 tūkstošus bērnu gadā, bet 30. gadu otrajā pusē turējās apmēram 35 tūkstošu līmenī, 1938. gadā sasniedzot 1921. gada rādītāju. Par būtiskāko dzimstības samazināšanās cēloni, kas atbrīvojis cilvēku “vairošanās dziņu” no instinkta nepārvaramības sekām un ļāvis egoistiski tās izvēlēties, ārsts E. Akermanis 1928. gadā nosauca “mūsilaiku pārmoderno laika garu” (“viltusmodernismu”).¹⁰ Luterāņi 1926. gadā noslēguši apmēram 3,4 reizes vairāk laulību nekā katoli, bet radījuši tikai 20% no togad dzimušo skaita, kamēr katoli ap 50%. Luterāņu devumu viņš novērtēja vārdiem “liels kalns dzemdējis mazu peliti” un secināja, ka dzimumdzīve kļūst par pašmērķi, ko veicina zinātnes sasniegumi kontracepcijas līdzekļu izstrādē.¹¹ Tomēr 30. gados reģionu vidū (rēķinot uz 1000 iedzīvotājiem) dzimstības rādītāji sāka izlīdzināties. Turklāt Latgalē tie no 1931. gada samazinājās, kamēr pārējos reģionos pieauga no 1935. gada (sk. 3. diagr.). Tātad cilvēki arvien vairāk patērēja (baudīja), nevis ražoja (radīja bērnus).

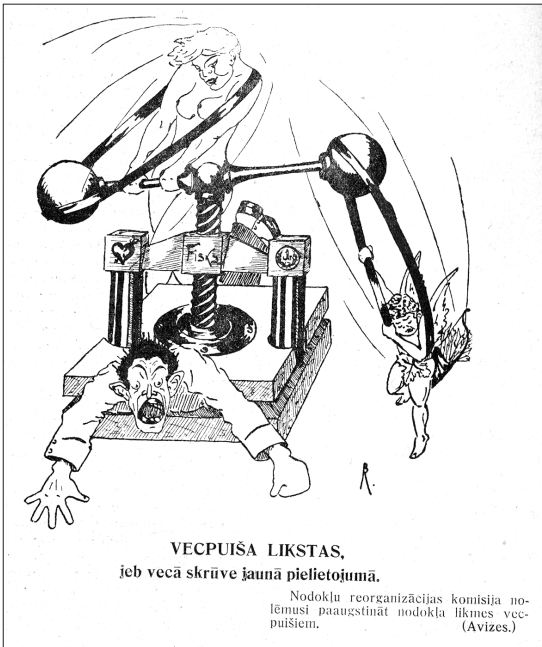

3. diagramma. Dzīvi dzimušo skaits Latvijas reģionos uz 1000 iedzīvotājiem no 1920. līdz 1938. gadam¹²

Vērtējot Jāņa Čakstes aicinājumu dzemdēt vairāk bērnu, Latvijas Sieviešu savienība 1920. gadā prasīja ieviest nodokļu sistēmu atkarībā no bērnu skaita, lai tie, kam bērnu nav, maksā lielākus nodokļus.¹³ Prese vēstīja, ka Finanšu ministrijas ierēdņi iecerējuši no 1. oktobra vecpuišiem piemērot nodokli saskaņā ar gadu cenzu – sākot ar 25 gadu vecumu, novilkt 25% ienākumu, katru nākamo gadu vīrietim šo nodokli palielinot par 1% un tā līdz 50 gadu vecumam, kurā vecpuišis nodokli maksātu jau 50% no ienākumiem.¹⁴ Idejas pretinieki norādīja, ka demokrātiskā valstī vecpuišiem un vecmeitām jābūt vienādām tiesībām.¹⁵ “Ja ar vecpuišu nodokli būtu domāts pacelt pilsoņu

“ražu”, tad tāda rīcība arī nebūs pareiza. Valstij nav nekāda labuma, ja “ražo” nīkuļus un noziedzniekus, tāpēc vajadzētu nevis spiest visus kaut ko “ražot”, bet izsniegt pabalstus tiem, kas ko labu ražo. Pāri bez bērniem būtu skaitāmi vecpuišos un vecmeitās.”¹⁶ Tāpat norādīja, ka slēpts vecpuišu nodoklis jau pastāv ienākuma nodokļa veidā.¹⁷ Tomēr preses ziņa izrādījās pārspilēta – runa bija par plānu paaugstināt ienākuma nodokli neprecētajiem.¹⁸

Tautā bijis ierasts par vecpuiši saukt katru neprecējušos vīrieti, “kurš ir jau iestājies nopietnā sava dzīves uzdevuma vai darba posmā un nav vēl izraudzījies sev saimnieci”.¹⁹ Vecuma cenžam ieteiktais vecums variēja no 25 līdz²⁰ 36 gadiem.²¹ Tika sludināts, ja jaunekļu neprecēšanās “netiek stingri sodīta, mūsu tautai ir jāizmirst”.²² Ivan-de Kaija 1921. gadā gan atzina, ka nodokļa piemērošana “iedzimtos sieviešu bailīgos vīriešus nepiespiedīs apprecēties, bet uzliks viņiem taisnu prasību ziedot savu daļu no sava darba un ienākuma valstij”; šāda rīcība būtu tikai taisnīga attiecībā pret precētajiem, kuriem “jāaudzina valstij jauna pilsoņu paaudze un pie tam vēl jāmaksā visi nodokļi”.²³ Tomēr rīcība plāniem nesevoja, tāpēc ierosinājumi “aplikt ar lieliem nodokļiem vecpuišu gadus, lai veicinātu apprecēšanos jaunībā”, tika aktualizēti laiku pa laikam.²⁴ Piemēram, 1923. gadā tika vēstīts, ka Finanšu ministrija plāno izstrādāt attiecīgu likumprojektu Lietuvas un Igaunijas ietekmē.²⁵

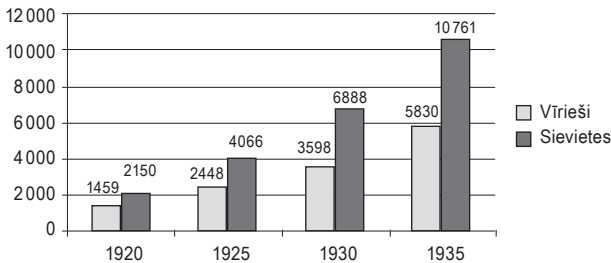
“Aizkulises” (1929, nr. 1) kariņē pazīstamākos tā brīža vecpuišus no Latviešu zemnieku savienības – ģenerāli Jāni Balodi, Kārli Ulmani un Ādolfu Klivi

Progresīvā ienākuma nodokļa likumu papildināja 1924. gada oktobrī, iestrādājot tajā ģimenes atvieglojuma principu (netiešs vecpuišu nodoklis), kas nozīmēja, ka neprecētam vīrietim ar, piemēram, 3000 latu gada ienākumu būtu jāmaksā 23 latus 10 santīmu lielāks ienākuma nodoklis nekā divu bērnu ģimenes tēvam ar tādu pašu ienākumu.²⁶ Ja Saeima likumprojektu noraidītu, Finanšu ministrija iesniegtu projektu par atklātu vecpuišu nodokli. 1924. gada decembrī tika publicētas Veselības departamenta tēzes par dzimstības pacelšanu Latvijā, kuru būtību prese raksturoja īsi – vecpuišu nodoklis par labu vecmeitām.²⁷ Tēzes paredzēja katru garīgi un fiziski veselu vīrieti, vecāku par 30 gadiem, kuram ir savam sociālajam stāvoklim piemēroti līdzekļi ģimenes uzturēšanai, aplikt ar “īpašu nodokli par labu nabaga sievietēm precību gados, kamēr tās neapprecas”. Pretinieki norādīja, ka tēzes ir demokrātiskai valstij nepiemērotas, jo aizskar vecpuišu personības brīvību, kamēr sievietes “varēs vienkārši aizbildināties, ka neviens tās neprec, un saņemt pabalstu”²⁸

Tomēr piecu gadu laikā – no 1920. līdz 1925. gadam – skaitliskās attiecības Latvijas sieviešu un vīriešu starpā mainījās – palielinājās precējušos un šķirto procents, bet samazinājās neprecēto un atraitņu procents.²⁹ Ievērojami pieauga precējušos vīriešu īpatsvars vecumā no 25 līdz 40 gadiem. 1920. gadā minētajā vecumā bija 61 160 precējušos vīriešu, savukārt 1925. gadā – 96 837. 1920. gadā no vīriešiem 25–30 gadu vecumā precējušies bija apmēram 30,3%, bet 1925. gadā – jau 41,3%. Tāpat vecumā no 30 līdz 35 gadiem šis rādītājs pieauga no

53,1% līdz 63,5%. Kamēr precējušos vīriešu īpatsvars pieauga visās vecuma grupās līdz 55 gadiem, precējušos sieviešu procents pieauga tikai līdz 30 gadu vecumam – 1920. gadā līdz 30 gadu vecumam bija precējušies 44 921 sievieti, bet 1925. gadā – 67 622. Precējušos daudzums pieauga uz neprecēto un atraitņu rēķina. Statistiķis Marģers Skujenieks 1925. gadā secināja: “Kad ievērojam tikai personas, kuras atrodas vecumā, kurā mēdz slēgt laulības, un kuras vēl nav precējušās, tad skaitliskās attiecības starp abiem dzimumiem tagad ir uzskatāmas par pilnīgi normālām. 92,6% no visiem vīriešiem, kuri Latvijā precas, ir 20–50 gadus veci, un tāpat 92,1% no visām sievietēm, kuras precas, ir 20–40 gadus vecas. Kad ņemam abu dzimumu piederīgos, kuri atrodas augstāk minētā vecumā un vēl vai vairs nav precējušies, tad iegūstam pat nelielu vīriešu pārsvaru.”³⁰ Tādējādi, runājot par cilvēkiem precību gados (neprecējušās/ies, atraitnes/ņi, šķirtenes/ņi), 1925. gadā jau vīrieši bija tie, kuriem pietrūka sieviešu. Savukārt sieviešu ievērojamo pārsvaru šķirto starpā statistiķis izskaidroja ar faktu, ka šķirtie vīrieši biežāk devās jaunā laulībā. Tomēr šķirto cilvēku skaits valstī pieauga, turklāt šķirto sieviešu skaits apmēram par trešdaļu pārsniedza šķirto vīriešu daudzumu (sk. 4. diagr.).

4. diagramma. Šķirteni Latvijā 1920., 1925., 1930. un 1935. gadā³¹

Neskatoties uz šiem faktiem, vecpuišu jautājumu cilvēki turpināja apspriest, izmantojot jau nostiprinājušos stereotipus, kuru uzturēšanu veicināja arī bizness – vecpuišu tēma bija atraktīva reklāma. Jau 1920. gadā kāds vīrietis lūgumā iekšlietu ministram atļaut atvērt “Internacionālu precību biroju” norādīja savu vēlmi tādējādi mazināt vecpuišu vairošanos – acīmredzot tā paredzamās efektivitātes dēļ.³² Aleksandrs Grīns no 1925. gada 1. marta pat izdeva žurnālu “Vecpuišis”, kas vecmeitu problēmu humoristiski ieteica atrisināt, ieviešot daudzvīrību un izmantojot akciju sabiedrības principu – katru precēties kāru vecmeitu uzskatīt par kustamu īpašumu, uz kuras vārda izlaist akcijas, kuru skaitu noteiktu īpaša komisija, ko veido Veselības departamenta, Valsts kases, vecmeitu savienības, vecpuišu

arodbiedrības pārstāvji. Akcijas varētu iegūt pilngadīgi un precēties spējīgi vīrieši, saņemot attiecīgas dividendes no vecmeitas pūra vai (pūra neesamības gadījumā) no Valsts kases (jo neglītāka vecmeita, jo lielākas dividendes).³³ Izklaides uzņēmēji rikoja “Vecpuišu jautrības vakarus” ar dejām.³⁴ 1926. gadā A. Ozoliņa komēdija “Vecpuišu nodoklis” pulcēja teātra skatītājus Jelgavā,³⁵ savukārt Nacionālajā teātrī publiku 1927. gadā saistīja Pāvila Gruznas tāda paša nosaukuma luga (pirmizrāde notika 20. maijā).³⁶ Tajā darbojās naidīgās Vislatvijas brīvpuīšu loža un Vislatvijas brīvmeitu liga.³⁷ Pirmā plānoja Saeimā protestēt pret vecpuišu nodokli, savukārt otra – to atbalstīt. Pārgērbusies par studentu, vecmeita iekļuva vecpuišu sēdē, lai izspiegotu viņu plānus, savukārt par delegāti pārgērbies vecpuišis – līgas konferencē. Konfliktus vainagoja dižmeistara un dižvaidelotes duelis, kas beidzās ar “šiberi”, bet luga – ar laulību. Publikai izrāde ļoti patikusi. Acīmredzot tieši tēmas dēļ jau oktobrī režisors Jēkabs Zaķis Gruznas lugu uzveda Jelgavas Latviešu teātrī (citādi kritiķi Gruznas darbu vērtēja kā vāju un norādīja, ka tā vispār skatāma, tikai pateicoties režisora un aktieru izcilajam darbam).³⁸

Dažs uzņēmējs vecpuišu un vecmeitu tēmu izmantoja kroga nosaukumā, lai piesaistītu uzmanību savam uzņēmumam. “Lauksaimnieki un pilsētnieki! Sevišķi vecmeitas un vecpuiši, ja gribiet satikties un omulīgi britiņu pavadīt, tad iegriezāties “Vecpuišu krogā” Jelgavā Katoļu ielā 31.”³⁹ Savukārt Valmierā pastāvēja un arī šodien turpat atrodams Vecpuišu parks.

Vecmeitu un vecpuišu biedrības nebija jāizdomā. Bezpeļņas organizācija “Trūcīgu līgavu pabalstīšanas biedrība” reģistrāciju Rīgas apgabaltiesā pieteica jau 1923. gadā⁴⁰ un tika reģistrēta nākamajā gadā.⁴¹ Šajā gadījumā par trūcīgām līgavām biedrības dibinātāji uzskatīja, mūsdienu terminoloģijā runājot, neprecētās pensionāres (biedrības mērķis bija finansiāli pabalstīt neprecētās sievietes kārtas personas, kuras “caur darba nespēju vai arī aiz līdzekļu trūkuma vecuma dienās nokļuvušas spaidīgā stāvoklī”).⁴² Tā kā biedrībā darbojās vācieši, definīcija liecina, ka vismaz daļas vecākās paaudzes (19. gadsimta 70.–80. gados dzimušo) vācu tautības iedzīvotāju priekšstatos sievietes preces (līgavas) statusu saglabāja līdz pat nāvei un nevainība bija vienīgais viņas vērtības ekvivalents pat vecumdienās. Trūcīgu līgavu pabalstīšanas biedrību likvidēja 1938. gadā, jo tās biedru skaits bija mazāks par divdesmit.⁴³

1928. gada maijā prese vēstīja, ka Rīgā kāda turīga namsaimniece nodibinājusi kaut ko līdzīgu neoficiālam vecmeitu klubam ar mērķi laimīgi un izdevīgi apprecināt biedrenes.⁴⁴ Savukārt biedrība “Latvijas vecpuišu klubs” tika reģistrēta 1928. gada 23. maijā,⁴⁵ tomēr nepastāvēja pat gadu, jo policija 1928. gada beigās kluba telpās pieķēra 21 personu (kamēr viesu grāmatā bija pierakstītas desmit) spēlējām

azartspēles,⁴⁶ tāpēc Rīgas apgabaltiesa 1929. gada 27. martā pieņēma lēmumu biedrību slēgt.⁴⁷

Vecpuišu nodokļa nepieciešamību ekonomiskās krīzes laikā izvirzīja Latvijas Valsts un pašvaldību darbinieku biedrība.⁴⁸ Latvijas Sieviešu biedrības aktīviste Emīlija Lazdiņa komentēja, ka tas notiek “taisni laikā”, jo lielākā daļa vecpuišu ienākumu aizripojot uzdzīvē, bet būtu labāk to novirzīt “pāris zeltmatainu galviņu audzināšanai”.⁴⁹ 1931. gadā Saeimā apspriežot grozījumus likumā par pagastu pašvaldībām, Jānis Veržbickis no Latvijas poļu savienības uzsvēra, ka nodokļu maksāšanas spējas ir atkarīgas galvenokārt no tā, vai vīrietis ir vai nav precējies, tāpēc ierosināja divkārtīgi palielināt nodokļus vecpuišiem (no 30 gadu vecuma), novirzot virsnormas daļu par labu trūcīgām daudz bērnu ģimenēm attiecīgajā pašvaldībā.⁵⁰ Priekšlikumu deputāti noraidīja, toties uzdeva valdībai mēneša laikā iesniegt Saeimai likumprojektu par speciāla vecpuišu nodokļa ieviešanu.⁵¹ Visticamāk to atlika ekonomiskās krīzes dēļ (“līdz iestāsies normālāki laiki”), kā notika ar līdzīgu ierosinājumu Latvijas Sieviešu organizāciju padomē 1932. gada rudenī.⁵²

BEZBĒRNU NODOKĻA PROJEKTI

Īpaša Starpresoru komisija bērnu dzimstības pacelšanas jautājumā, kurā darbojās Nodokļu, Pašvaldību un Veselības departamenta un Valsts budžeta nodaļas pārstāvji, vecpuišu nodokļa jautājumu sāka apspriest 1936. gadā. Tomēr tagad vārdu “vecpuišu” jau lika pēdiņās, jo nodokli plānoja piemērot ne tikai vīriešiem, bet arī sievietēm, turklāt arī laulātajiem un – ne tikai tiem, kuriem nebija bērnu, bet arī tiem, kuriem bija viens un pat divi. Līdz 1. septembrim tika plānots izstrādāt likumprojektu par piemaksām pie progresīvā ienākuma, pilsētas un lauku nekustamās mantas nodokļa un lauku pašvaldību nodokļa.⁵³ Piemēram, lauku pašvaldības nodokli neprecētajiem plānoja paaugstināt par 100%, bezbērnu precētajiem – par 75%, bet precētajiem ar vienu bērnu – par 50%, turklāt, ja ģimenē strādāja tikai viens no laulātajiem, nodokli plānoja samazināt par 25%. Šī norma bija tieši vērsta uz to, lai panāktu, ka sievietes nestrādā (“pievestās likmes ģimenēm, kad sievas strādā ārpus mājas, paceļamas par 25%”⁵⁴). Par normu tika uzskatīta triju bērnu ģimene, tāpēc ieteica ar nodokli aplikt arī divu bērnu ģimenes.⁵⁵ Tomēr Pašvaldību departamenta 1936. gada rudenī izstrādātie papildinājumi likumā par pagastu pašvaldībām paredzēja palielināt pašvaldības nodokli tikai neprecētajiem un precētajiem bez bērniem (par 100%), un precētajiem, kuriem ir viens bērns (par 50%).⁵⁶ Savukārt progresīvā nodokļa maksātājiem paredzēja neapliekamo minimumu pazemināt no 2000 līdz 1200 latiem. Tobrīd laukos dzīvoja 107 997 neprecēti vīrieši vecumā no 20 līdz 60 gadiem

un 95 962 sievietes vecumā no 20 līdz 50 gadiem, savukārt precēto bezbērnu pilsoņu un precēto ar vienu bērnu skaitu lēsa ap 60 000 cilvēku. Tādējādi tika secināts, ka nodoklim pakļautu apmēram 250 tūkstošus pilsoņu.

Tomēr šos plānus jau uzlabotā variantā autoritārā valdība publicēja tikai 1939. gada pavasarī. Visticamāk, tāpēc, ka procesu ietekmēt spējīgi ierēdņi uzskatīja, ka visām iecerētajām iedzīvotāju grupām šādu nodokli tomēr nebūtu pamatoti piemērot. To apliecina fakts, ka 1937. gadā, ieviešot 4% atvilkumu bezbērnu valsts darbinieku un strādnieku algām, to attiecināja nevis uz visām valsts darbiniecēm un strādniecēm, kurām nav bērnu, bet tikai uz precētajām.⁵⁷ Tomēr, vērtējot procesus citās Eiropas valstīs, 1938. gadā prese vēstīja, ka bargu nodokli (40% no ienākumiem) vecpuišiem plāno piemērot Bulgārijas valdība,⁵⁸ drakonisku likumprojektu pret vecpuišiem gatavo Itālijā⁵⁹ un ka Francijā dzimstību 1939. gadā plāno veicināt ar nodokli neprecētajiem un bezbērnu pāriem.⁶⁰ Iespējams, līdzīgas politikas īstenošanu citur autoritārā valdība uztvēra kā apstiprinājumu savu plānu pareizībai. 1939. gadā jau presē speciālisti skaidroja, ka daudzbērnu ģimenes radīsies, ja tām nodrošinās “kaut cik” līdzīgus materiālos apstākļus ar bezbērnu ģimenēm un “ja bezģimenes pilsonis saimnieciskā, morālā un sabiedriskā ziņā nebaudīs dzīvē priekšrocības tikai tāpēc, ka viņam nav bērnu”.⁶¹ Tika vēstīts, ka no 1939./1940. budžeta gada Tautas labklājības ministrijā sāks darbu Tautas dzīvā spēka fonds, kuram līdzekļus paredzēts rast ar pārkārtojumiem nodokļu sistēmā, radot īpašu nodokli neprecētām personām un bezbērnu ģimenēm, vecuma robežu vīriešiem nosakot no 35 līdz 55 gadiem, sievietēm – no 25 līdz 45 gadiem.⁶² Tika vēstīts, ka, iespējams, to attiecinās arī uz ģimenēm ar vienu un pat diviem bērniem. 1938. gada rudenī prese izplatīja vēsti, ka “sabiedriskos un privātos uzņēmumos nodarbināto sieviešu skaits turpmāk nedrīkstēs pārsniegt 10% no visu darbinieku skaita”, turklāt valsts darbā nepieņems cilvēkus, kuri ir vecāki par 30 gadiem, bet vēl nav precējušies.⁶³ Par ievērojamu kavēkli bērnu skaita pieaugumam tika uzskatīta precēto sievu nodarbinātība ārpus mājas un skaidrots, ka tikai darbaroku trūkuma dēļ “mūsu apstākļos” nevar principā atteikties no sievu nodarbināšanas.⁶⁴ Tomēr, racionalizējot darbu un samazinot nodarbināto skaitu, pirmās ieteica atlaist precētās sievietes. Savukārt 1939. gada sākumā retorika, mudinot latviešus uz bērnu radišanu, kļuva draudīga. Kāds publicists sprieda, ka, “ja citur pasaulē bērnu lietas vēl uzlūko par galantām, intīmām un personīgām lietām, tad Latvija pirmā še rīkosies citādi”, un atgādināja Zemgales laucinieku sanāksmē izteikto ierosinājumu – “nost no zemes to, kas negrib gādāt, lai to apartu viņa paša dēli”.⁶⁵

Aprīli prese vēstīja, ka paredzēts noteikt lielāku mantojuma nodokli vecpuišiem – attiecīgs likumprojekts jau bija apspriests Tirdzniecības

un rūpniecības kamerā.⁶⁶ Jūnijā kamerā iesniedza likumprojektu par ienākuma nodokļa mainīšanu neprecētiem un bezbērnu ģimenēm un tā atvieglojumu daudz bērnu ģimenēm, sākot ar trim bērniem.⁶⁷ Ar ienākuma nodokli apliekamo minimumu paredzēja samazināt no 2000 līdz 1500 latiem un prognozēja, ka ienākuma nodoklis neprecētiem paaugstināsies par 40%, bet precētiem bez bērniem – par 25%.⁶⁸ Tomēr reālos skaitļos šī summa nebija liela – neprecēties maksātājs no 3600 latu algas ienākuma gadā saskaņā ar šo projektu maksās 95,40 latu nodokļa gadā, kas veidos 2,65% no saņemtās algas, kamēr Igaunijā šāds nodoklis bija lielāks (2,73%), bet Vācijā – pat 6%. Paralēli likumprojektu izstrādei Tautas dzīvā spēka pētīšanas institūts veica aptauju, lai noskaidrotu, kāpēc trim tūkstošiem bezbērnu pāru no intelīgences aprindām nav bērnu.⁶⁹ Šīs aktivitātes papildināja arī rakstu sērija “Jaunākajās Ziņās”, kurā izteicās vecpuiši un vecmeitas par jautājumu: “Kāpēc es neprecos?”⁷⁰ Tomēr līdz padomju okupācijai autoritārā valdība iecerētos likumprojektus īstenot nepaspēja.

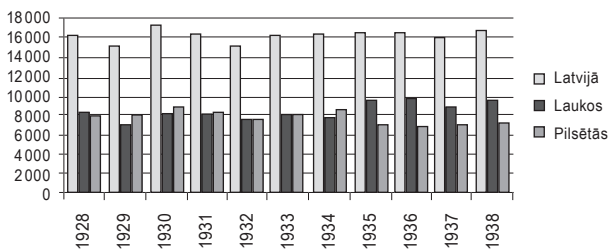
Kaut gan netiešs vecpuišu nodoklis pastāvēja vismaz no 1920. gada, centieni tādu piemērot arvien atjaunojās visdrīzāk tāpēc, ka iedzīvotāju priekšstatus noteicoši ietekmēja uztraucošā dzimumu disproporcija pēc Pirmā pasaules kara, kas tika intensīvi apspriesta. Tāpēc fakts, ka jau 1925. gadā statistiķi stāvokli vērtēja kā normālu, situāciju pat neietekmēja. Turklāt cilvēki, visticamāk, neiedziļinājās nodokļu niansēs – un, ja reiz nepastāvēja nodoklis ar burtisko nosaukumu “vecpuišu”, tika uzskatīts, ka tāda arī nav (tomēr dažkārt dokumentācijā tas izmantots – 1932. gadā Rīgas pilsētas valdes žūpības apkarošanas komisijas darba algu sarakstā par lektoru Ādolfu Šildi norādīts, ka viņš mēnesī saņem “Ls 216.– (+ vecpuiša nodoklis)”⁷¹).

Tādējādi vecpuišu tēma bija veids, kādā cilvēki uzskatīja par iespējamu apspriest jautājumus, kas saistīti ar seksualitāti, ar, viņuprāt, pareizu vai nepareizu tās izmantošanu. Vecpuišu nodokļa jautājums atspoguļo arī dominējošos patriarhālos priekšstatus par dzimumu lomu. Nav pamata runāt par sievietes līdztiesību 20. gados. Joprojām valdošo patriarhālo priekšstatu dēļ viņai pat nemēģināja piemērot vecpuišu nodokli saskaņā ar pārliecību, ka ne jau sieviete ir vainīga pie tā, ka nav precējusies (šādu nostāju valsts politika ievēroja vēl 1937. gadā). Sievietei bija jāgaida, kamēr kāds izteiks piedāvājumu. Autoritārais režīms būtu ieviesis dzimumu līdztiesību to apspiestībā 30. gadu beigās. Tomēr sievietei piešķīra pienākumus (maksāt nodokli), nepiešķirot tiesības (uzspiežot priekšstatu, ka pareizas sievietes pareizā dzīves jēga ir sēdēšana mājās un dzemdēšana), – no viņas vēl joprojām tika gaidīts, ka tā izpildīs pasīvās cerētājas lomu. 1936. gadā lūgumā iekšlietu ministram atļaut atvērt Rīgā laulību vidutāju biroju rakstītāja īpaši uzsvēra, ka pat tad, ja dāma būs tā, kura pēc fotogrāfijas izvēlēsies kungu, un pēdējais piekritīs, “adrese tiks izsniegta tikai

kungam, lai nerastos tāds stāvoklis, ka dāma bildina kungu, kas runā pretī mūsu senču labiem tikumiem”.⁷² Tādējādi autoritārās valdības pārkārtojumi nodokļu politikā neatbilda sievietes reālajam (patriarhālo priekšstatu noteiktajam) statusam sabiedrībā, bet vērtējami kā centieni šo stāvokli nemainītu turpināt situācijā, kas bija modernizēta (racionalizēta).

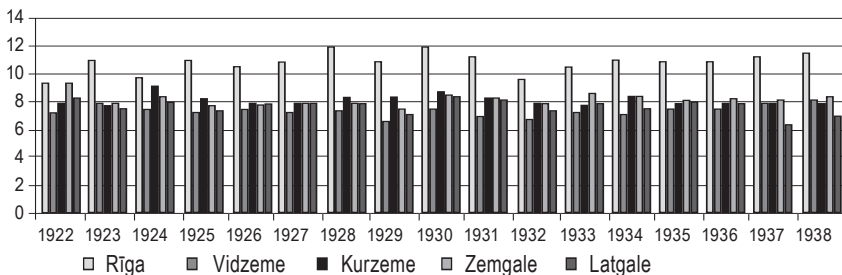
LAULĪBA UN LAULĪBAS ŠĶIRŠANA

No 1928. līdz 1938. gadam ik gadu Latvijā slēdza apmēram 16 tūkstošu laulību. Kaut gan laukos mita divas trešdaļas valsts iedzīvotāju, līdz 1934. gadam tur noslēdza apmēram tikpat laulību, cik pilsētās, kur dzīvoja par trešdaļu mazāk cilvēku nekā laukos (sk. 5. diagr.). Tātad laucinieki precējās retāk nekā pilsētnieki.

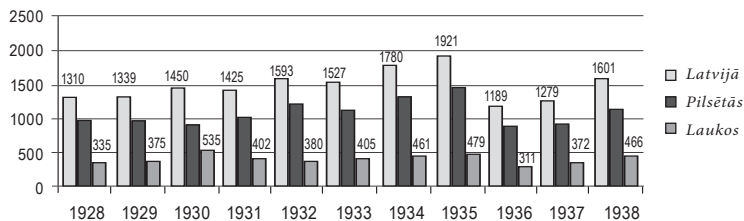
5. diagramma. Noslēgto laulību skaits Latvijas pilsētās un laukos no 1928. līdz 1938. gadam⁷³

Tikai no 1935. gada laukos noslēdza vairāk laulību nekā pilsētās, taču, rēķinot uz iedzīvotāju skaitu, pilsētās tik un tā laulājās vairāk. Arī vērtējot valsts reģionos noslēgto laulību skaitu uz 1000 iedzīvotājiem, visvairāk to noslēgts Rīgā, bet vismazāk – Latgalē un arī Vidzemē (sk. 6. diagr.).

6. diagramma. Noslēgto laulību skaits Latvijas reģionos uz 1000 iedzīvotājiem no 1922. līdz 1938. gadam⁷⁴

Pilsētās vairāk laulājās un vairāk arī šķīrās. Laukos šķīra 25,6% (1928. g.) – 29,1% (1938. g.) no valstī šķirtajām laulībām (sk. 7. diagr.).

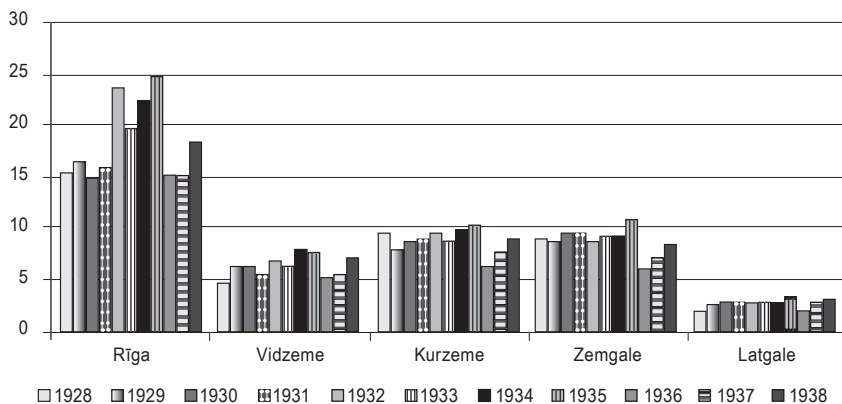
7. diagramma. Šķirtās laulības Latvijas pilsētās un laukos no 1928. līdz 1938. gadam⁷⁵

Visvairāk laulību laukos izšķīra 1930. gadā (36,9%), iespējams, ekonomiskās krīzes ietekmē. 1936. gadā valstī pēkšņi samazinājās šķirto laulību skaits. Ideologi to skaidroja ar atvēršanos sabiedrības pamatos,⁷⁶ tomēr ticamāk, ka to ietekmēja laulības šķiršanas nodevas paaugstināšana 1935. gada 15. jūnijā no 8 līdz 60 latiem.⁷⁷ Savukārt 1935. gadā reģistrēto vislielāko šķirto laulību skaitu (1921) aplūkotajā periodā izskaidro fakts, ka gada otrās puses šķiršanās prāvu skaits bija noteikts vēl pirms nodevas paaugstināšanas. Rīgā samērā reti laulību šķīra tās pārkāpšanas un neauglības dēļ, visbiežāk tas notika “aiz savstarpēju simpātiju trūkuma, aiz apnikuma, riebuma, miesas trūkumiem”.⁷⁸ Tomēr ar nodevas paaugstināšanu varai neizdevās atturēt cilvēkus no laulības šķiršanas, jo nākamajos gados (1937.–1938. g.) laulību šķiršanas skaits pieauga. Turklāt tas notika, neskatoties uz to, ka jaunais 1937. gada Civillikums, “izejot no ģimenes sargāšanas nepieciešamības”, sašaurināja laulības šķiršanas pamatus, svītrojot riebuma sajūtu pret laulāto kā šķiršanas iemeslu.⁷⁹ Šķirto laulību un ārliulībā dzimušo bērnu skaita pieaugumu Valmieras prāvesta iecirkņa mācītāju sinode 1938. gada novembrī skaidroja ar alkohola un poļu laukstrādnieku ietekmi.⁸⁰ 1939. gadā gandrīz ceturtā daļa laulības šķiršanas prasības lietu izlemta uz mazturības apliecību pamata, kas šos cilvēkus atbrīvoja no tiesu nodevas, tāpēc juristi ierosināja ierobežot mazturības apliecību izsniegšanu laulības šķiršanas lietās, jo tādējādi samazināšoties šķirto laulību skaits.⁸¹

Kaut gan šķirto laulību skaits ļāva secināt, ka laukos ģimenes dzīvei ir stiprāki un veselīgāki pamati nekā pilsētās, tomēr īstenībai neatbilda 1937. gada sākumā apgalvotais, ka no valstī šķirtajām laulībām “tikai ap 5% krit uz lauciniekiem”.⁸² Tātad prese idealizēja precētos lauciniekus. Pārlicība par lauku labvēlīgo ietekmi uz laulību jūtama

arī 1940. gadā paustajā apgalvojumā, ka dzīve pilsētās veicina laulību iziršanu, jo visvairāk šķirto laulību reģistrēts Rīgā.⁸³

Laukos laulības tiešām šķīra retāk nekā pilsētās. Visretāk – Latgalē un Vidzemē. Latgalē noslēgtās laulības bija visdzīvotspējīgākās – šeit cilvēki, ja reiz bija salaulājušies, tad arī dzīvoja kopā un šķīrās retāk nekā citos reģionos (sk. 8. diagr.).

8. diagramma. Šķirto laulību īpatsvars attiecībā pret noslēgtajām laulībām Latvijas reģionos no 1928. līdz 1938. gadam⁸⁴

Vidzemē šķīra apmēram divas reizes vairāk laulību nekā Latgalē, tomēr mazāk nekā Kurzemē un Zemgalē, kur šie rādītāji bija apmēram vienādi. Visvairāk laulību tika šķirts Rīgā. Latgales un Vidzemes iedzīvotāju vidū laucinieku bija procentuāli vairāk nekā pārējos valsts reģionos, un tajos laulības retāk noslēdza un retāk šķīra. Laucinieku reliģiozitāte diez vai bija vienīgais (un apšaubāmi, ka galvenais) iemesls. Par būtiskāku jāuzskata pragmatiskā pieeja laulībai. Bez tam laukos, kur kaimiņš kaimiņam bija ja ne rads, tad pazīstams kopš bērnu dienām, ilūziju par nākamo dzīvesbiedru varēja būt mazāk nekā laikabiedriem galvaspilsētas daudz atsvešinātākajā vidē. Turklāt vislielākais valsti noslēgto laulību skaits Rīgā drīzāk apliecina, ka cilvēki, kuri laulājās, uzskatīja, ka dzimumattiecībām jānotiek laulībā (formulējums “laulības dzimumdzīve” jau norāda uz dzimumdzīvei atvēlēto telpu⁸⁵). Tādējādi augstais šķirto laulību rādītājs Rīgā, visticamāk, liecina, ka cilvēki centās savu rīcību saskaņot ar patriarhālajām uzvedības normām, bet dažādu iemeslu (piemēram, finansiālu apsvērumu) dēļ viņu centieni izrādījās nesekmīgi.

Ekonomiskās krīzes ietekmē, prātojot, kā taupīt valsts budžeta naudu, valdībā 1931. gada beigās tika apspriests projekts atlaist no darba vienu laulāto, ja abi strādā valsts dienestā. Žurnālists apgalvoja,

ka rezultātā apgabaltiesās ierēdņi vairāk nekā parasti iesnieguši laulības šķiršanas pieteikumus, jo “cīņā dēļ eksistences cilvēks gatavs darīt visu, arī saraut laulības saites”.⁸⁶ Pilsonisko valsts darbinieku sasauktajā apspriedē jau tika konstatēts, ka laulību šķiršana arvien plašākus mērus pieņemot pasta un telegrāfa resorā.⁸⁷ Tautas labklājības ministrs Vladislavs Rubulis steidza valsts darbiniekus mierināt, ka plānots atlaist tikai tās darbinieces, kuru alga pārsniedz 200 latu un kuru vīri ieņem atbildīgus posteņus, un ka tādu darbinieču nav vairāk par 200.⁸⁸ Problēma radās uzreiz pēc kara, kad vīrieši demobilizējās. Jau 1921. gadā kāds anonīms lasītājs avīzē “Jaunākās Ziņas” izteica lūgumu tautietēm augstsirdīgi atteikties par labu atvaļinātajiem karavīriem no vietām valsts iestādēs. Viens no viņa argumentiem bija – šajā valsts darbā “jūs novīstat nelaikā bez labuma sev un savai tautai”.⁸⁹ 1930. gadā Atvaļināto karavīru centrālās savienības padome pieņēma rezolūciju ar prasību Kara ministrijā atlaist no dienesta visas sievietes, bet citās ministrijās tās, kuru ģimenes apgādnieki pelna vairāk par 200 latiem mēnesī.⁹⁰ 1931. gadā tā pati organizācija bezdarba apkarošanai iesniedza priekšlikumu valdībai atlaist no darba augstāko kategoriju ierēdņus sievas, vietā pieņemot “brīvības cīņu dalībniekus”.⁹¹ Tādējādi no atvaļināto karavīru aprindām nāca ideja, kas izraisīja ģimenes aizstāvības pasākumus divu gadu garumā.

Saeimas Sociālās likumdošanas komisija apsprieda priekšlikumu liegt atbildīgo valsts ierēdņu sievām darbu valsts un pašvaldības iestādēs. Latvijas Akadēmiski izglītoto sieviešu apvienība uz to reaģēja ar memorandu 12. novembrī. “Darba tiesību ierobežošana atkarībā no dzimuma vai laulībā iestāšanās fakta runātu pretim Latvijas Republikas Satversmē deklarētajam pilsoņu vienlīdzības principam un tiektos par daudz siki normēt pilsoņu personīgo dzīvi. Līdz šim valsts ir ģimeni atbalstījusi. Darba tiesību ierobežošana vienam ģimenes loceklim uzvēlto ģimenei krīzes nastu smagāk kā citiem pilsoņiem un kavētu legālu laulību noslēgšanu to mazāk turīgo inteliģentu starpā, kam vienīgā manta ir viņu darbs un darba alga. Rastos arī fiktīvi laulības šķiršanas gadījumi, un valstij grūti būtu tos atdalīt no īstajiem un aizkavēt.”⁹²

1932. gadā parlamenta komisija sprieda par priekšlikumu atlaist no valsts darba vienu no precētajiem, ja otrs valsts darbā pelna 300 latu mēnesī.⁹³ Latvijas Akadēmiski izglītoto sieviešu apvienība iebilda pret to memorandā, kuru iesniedza Saeimas Budžeta komisijai un frakciju līderiem. 1933. gadā parlamenta komisija apsprieda priekšlikumu uz pusi samazināt viena ģimenes locekļa algu, ja abi strādā valsts vai pašvaldības iestādēs. 1933. gada 10. aprīlī memorandu pret to parakstīja ne tikai apvienība, bet arī Latvijas Universitātes Studenšu korporāciju filistru savienība, Latvijas Universitātes Studenšu prezidiju konvents, bet atbalstīja Latvijas Sieviešu organizāciju padome.

Memoranda iesniedzējas lūdza šo projektu noraidīt arī tāpēc, ka “šis likums valstij dotu niecīgus ietaupījumus, bet pēc savas būtības padara ģimenes stāvokli zināmā mērā tiesiski mazvērtīgu un līdzinātos ģimenes vajāšanai”.⁹⁴ Latvju sieviešu nacionālās līgas padome nolēma šī jautājuma izskatīšanas laikā sarīkot Saeimā demonstrāciju,⁹⁵ kas arī tika izdarīts, un jautājums jau trešo reizi – noraidīts.⁹⁶ Komisija nolēma likumprojektu piesūtīt sieviešu organizācijām un apspriešanai trešajā lasījumā pieaicināt arī sieviešu organizāciju pārstāves. Drīz komisija apsprieda priekšlikumu atlaist no darba vienu no laulātiem, ja abi ieņem algotu vietu un viņu kopējie ienākumi mēnesī pārsniedz 350 latu. Šoreiz memorandu sagatavoja Latvijas Universitātes Studentu korporāciju filistru savienība (1933. gada 14. jūnijā), un to pat iespieda tipogrāfiski skrejlapu veidā. Filistru savienība skaidroja, ka “daudzos gadījumos vīrs un sieva atradīs par lietderīgāku juridiski šķirties, lai nezaudētu maizi un darbu”.⁹⁷ Tādējādi šāda likuma izdošana būtu valsts stiprākā pamata – ģimenes – ārdīšana. Turklāt tiks grauta arī morāle, jo šī paša iemesla dēļ cilvēki vairs nelaulāsies, bet tas nozīmē, ka palielināsies “nelegālas kopdzīves gadījumi”. Tā visa rezultātā sabiedrība “nelaulātu kopdzīvi” uztvers kā pašu par sevi saprotamu lietu un to nenosodīs. Filistru savienība brīdināja, ka tautas morāliskais līmenis grims. “Maz pa mazam iestāsies stāvoklis, ka laulības pavisam neslēgs, jo konkubināts būs izdevīgāka kopdzīves forma. Visvairāk no tā cietīs bērni, kurus audzināt veselus miesā un stiprus garā ir ne vien ģimenes, bet arī valsts interesēs.”⁹⁸

Tādējādi pilsonisko sieviešu vairākums aktīvi un veiksmīgi aizstāvēja tradīciju – laulības institūtu, noliedzot “nelegālu kopdzīvi”. Viņu tradicionālos priekšstatus apliecina arī attieksme pret tā dēvēto brīvo mīlu. 1929. gadā pilsoniskās rīdzinieces noraidoši reaģēja uz ārzemju lektores ieteikumu atzīt izmēģinājuma laulības (kopdzīvi neregistrētās attiecībās), kuras diezgan plaši praktizē ārzemēs.⁹⁹ Kāda Zeltiņa Latvijas Sieviešu organizāciju pagaidu padomes apspriedē 1928. gada sākumā apgalvoja, ka “laucinieces ir galīgi noskaņotas pret pilsētniecēm”, jo “Satversmes sapulcē sievietē aizstāvēja brīvo mīlu”.¹⁰⁰

Brīvā mīla nebija viennozīmīgs jēdziens — vieni to asociēja ar netiklību, turpretim citi — ar pozitīvi vērtēto brīvību mīlestībā. Abas versijas Satversmes sapulces deputāti izmantoja, diskutējot par Laulības likumu 1920. gadā.¹⁰¹ Sociāldemokrāts jurists Nikolajs Kalniņš (1894–1942) ieteica kaut ko nebijušu – atļaut šķirt laulību uz viena laulātā pieprasījuma, neuzrādot iemeslus. (Deputāti priekšlikumu noraidīja.) Viņš argumentēja, ka sievietes smalkjūtības dēļ labāk gatavas dzīvot nīstā laulībā nekā iztīrīt savu intīmo dzīvi tiesas priekšā. Gustavs Reinharde (1868–1937) no kristīgi nacionālo deputātu frakcijas brīvo mīlu identificēja ar izvirtību, jo paredzēja, ka vīrieši šķirsies un precēsies uz nebēdu. Turpretim deputātes Aspazijas (1865–1943) un Klāras

Kalniņas (1874–1964) interpretācijā brīvā mīlestība bija prasība pēc brīvības mīlestībā – pēc laulības, kas dibināta uz mīlestību, tāpēc likumā jāparedz iespēja brīviem cilvēkiem ne tikai brīvi vienoties, bet arī šķirties. Rakstniece un publiciste Ivande Kaija (1876–1942) turklāt norādīja, ka arī valsts iegūtu, atvieglot laulības šķiršanu, jo “vairums laulību tiek šķirtas aiz jaunas mīlestības, un tad – intensīvākā mīlestībā rastos vairāk bērnu un latviešu tauta būtu mazāk apdraudēta no izmiršanas”.¹⁰²

Tomēr publiskajā telpā 20. gadu sākumā dominēja G. Reinharda proponētā “brīvās mīlas” izpratne, proti, seksuāla izlaidība. Vēl 1925. gadā Rīgas pilsētas valdes Veselības nodaļas vadītājs Nikolajs Grinšteins skaidroja, ka tā ir “netiklības jeb, mīkstāki izsakoties, ārpus ģimenes dzimumu sakaru piekopošana”.¹⁰³ Par ārļaulības seksu dēvēja ne tikai laulības pārkāpšanas situācijas, bet arī dzimumattiecības vispār nelaulātu cilvēku starpā. Krimināllikums ar netiklības jēdzienu apzīmēja prostitūciju. Savukārt prostitūcijas kā peļņas veida netiklības definīcija paredzēja arī bezpeļņas netiklības eksistenci.¹⁰⁴ Ar to bija domāti nelaulātu cilvēku dzimumsakari, ko raksturoja arī kā “nelikumīgas pēc kristīgās ticības redzes stāvokļa dabas tieksmes”.¹⁰⁵ Gandrīz divus gadus (1920.–1921. g.) tiesību normatīvie akti par prostitūciju atzina “ārļaulības satiksmes dzīvi”.¹⁰⁶ Savukārt prese to mēdza eifemizēt kā brīvo mīlu.¹⁰⁷ Tātad cilvēki pat īsti necentās precizēt netiklības jēdziena nozīmi. Tā drīzāk bija nevis nejaušība, bet seksualitātes jomā dominējošās eifemizācijas izpausme. Rezultātā cilvēki dzimumattiecības nelaulātu partneru starpā bieži uzskatīja par apkaunojošām un slēpjāmām.

Latgalē katoļi 20. gadu sākumā brīvo mīlu asociēja ar laulības reģistrēšanu dzimtsarakstu nodaļās, tāpēc aktīvi protestēja pret Laulības likumu, kas aizliedza garīdzniekiem laulāt bez iepriekšējas izsludināšanas dzimtsarakstu nodaļā.¹⁰⁸ Katoļu baznīca uzskatīja to par pasaulīgās varas iejaukšanos sakramenta lietās. Savukārt Likums par civiltāvokļa aktu reģistrāciju aizliedza baznīckungam kristīt bērnu bez iepriekšējas viņa reģistrācijas dzimtsarakstu nodaļā un izsniegt viņam metriku.¹⁰⁹ “Visa Latgales sabiedrība ir pret to likumu, bet visvairāk pretim ir latgaliešu sievietes. Latgalē civilaktu reģistrēšanas likumu aizstāv ļoti niecīgs skaitlis morāliski zemu kritušu cilvēku un varbūt kāda viena otra “ielu skaistule”, ar kuru katrs latgalielis kaunētos nostāties pie altāra.”¹¹⁰ Likums tika interpretēts kā “latgaliešu sirdij riebīgais likums”,¹¹¹ kura noteiktās reģistrācijas tauta esot nosaukusi par “suņa laulībām un suņa kristībām” – reģistrēšana civilaktu nodaļās pazemojot katoļus, jo nozīmē to pašu, ko pateikt “tu esi lops” un mēs tevi kā lopu rakstīsim savās grāmatās.¹¹² Par tādu uztveri jau 1920. gada beigās parūpējās “Latgolas Vārds”, skaidrojot, kas ir civillaulība.¹¹³ Tā kā sociālisti netic Dievam, viņuprāt, cilvēks nav nekas vairāk kā lops, tāpēc viņi grib piespiest ļaudis laulāties pie policijas kārtībniekiem, iecirkņu un ap-

riņķu priekšniekiem un panākt, ka valsts garīdznieku laulātos uzskata par nelaulātiem, savukārt kristītos bērnus – par ārļaulības bērniem.

Protestētāji iebilda, ka Laulības likums tikai vairo jau tā lielo ierēdņu skaitu, jo tagad vēl katrā dzimtsarakstu nodaļā vajadzēs ierēdni, turklāt zemniekiem ne tikai būs jāmaksā jauni nodokļi, bet arī jātērē laiks, braucot uz dzimtsarakstu nodaļu, kamēr garīdznieks atrodas uz vietas. Rezultātā 18 no 20 Rēzeknes apriņķa pagastiem 1922. gada vasarā pieņēma lēmumus lūgt Satversmes sapulcei atcelt “civilaktu reģistrēšanas likumu tāpēc, ka tas tautai riebjas”.¹¹⁴ To sapulces arī pieprasīja panākt Latgales deputātiem.¹¹⁵ Višķu pagasta padome nolēma prasīt, lai likuma neatcelšanas gadījumā vismaz nosaka, ka dzimtsarakstu nodaļas uzturamas tikai uz to iedzīvotāju rēķina, kuri tās uzskata par vajadzīgām.¹¹⁶ To pašu prasīja Asūnes pagasta padome.¹¹⁷ Makašānu pagasta sapulce nolēma, ka dzimtsarakstu nodaļa pagastā nav vajadzīga. “Latgale bija tik sarūgtināta par šo likumu”, ka “valdība atzina par labāku atlikt uz laiku sarakstu nodaļu ieviešanu Latgalē”, tāpēc “rūgšana tautā drusku aprīma”.¹¹⁸ Tomēr 1923. gadā Tieslietu ministrija piedraudēja pagastu valdes sodīt par rīkojuma atvērt pašvaldībās dzimtsarakstu nodaļas nepildīšanu – un “tas atkal sacēla kājās visu Latgali”.¹¹⁹ Pagastu pārstāvji brauca uz Rīgu lūgt atcelt likumu. Tika apsvērta pat ideja ierosināt rīkot referendumu.

Iekšlietu ministra biedrs Antons Dzenis 1923. gada 17. maijā, 8. jūnijā un 4. jūlijā tieslietu ministru Vili Holcmani informēja, ka Latgalē nav iespējams nodibināt dzimtsarakstu nodaļas līdz 1923. gada 10. jūlijam, jo pašvaldību budžetos tam nav paredzēti līdzekļi, un lūdz atcelt attiecīgo rīkojumu.¹²⁰ Tā kā Holcmanis nereaģēja, Dzenis 16. jūlijā Ministru kabinetam iesniedza priekšlikumu atcelt tieslietu ministra rīkojumu un noteikt, ka tas nav jāpilda līdz brīdim, kamēr tiks pieņemti grozījumi Likumā par civilstāvokļa aktu reģistrāciju. 21. novembrī apspriedē Tieslietu ministrijā iekšlietu ministra biedrs un tieslietu ministrs vienojās, ka pagastu pašvaldības, kas nav izveidojušas dzimtsarakstu nodaļas līdzekļu trūkuma dēļ, netiks sauktas pie atbildības.¹²¹ Tomēr “Latgolas Vārda” apgalvojums, ka 1924. gada vasarā dzimtsarakstu nodaļas nebija nodibinātas lielākajā daļā Latgales pagastu,¹²² neatbilda īstenībai – tobrīd tās nebija 18 pagastos no 65.¹²³ Tomēr tas bija fakts, ka katoļu iedzīvotāji “vāji” reģistrēja civilstāvokļa aktus dzimtsarakstu nodaļās tāpēc, ka noliedza to vajadzību.¹²⁴ Tobrīd Latvijā bija 526 pagasti un 457 dzimtsarakstu nodaļas.

Latgaliešu prasību atļaut laulāties un bērnus kristīt baznīcā vai dzimtsarakstu nodaļā pēc pašu vēlēšanās 1925. gadā atbalstīja jau Latviešu zemnieku savienība, Latgales zemnieku partija, daļa minoritāšu deputātu, Demokrātiskais centrs un jaunzemnieku frakcija.¹²⁵ 1927. gadā likuma grozījumu projektu, kas paredzēja, ka turpmāk laulības varēs slēgt pie garīdzniekiem arī bez iepriekšējās reģistrēšanās

dzimtsarakstu nodaļā, izskatīja Saeimas Juridiskajā komisijā.¹²⁶ Tikmēr garīdznieki kristīja un laulāja pēc sava prāta un tika par to tiesāti. Krāslavas draudzes prāvestu baznīckungu Vladislavu Zundo 1927. gadā notiesāja ar 10 dienām aresta par Laulības likuma neievērošanu – soda laiku no 27. maija līdz 7. jūnijam viņam vajadzēja pavadīt Aglonā.¹²⁷ Viņa prombūtnē draudzes locekļi pieņēma rezolūciju par “ši tautai smagā likuma atcelšanu”. Pēc runām sekoja vairāku tūkstošu cilvēku (tā apgalvoja “Latgolas Vārds”, un teorētiski tas varēja būt iespējams, jo Krāslavā 1925. gadā dzīvoja 4,5 tūkstoši cilvēku¹²⁸) demonstrācija ar plakātiem, uz kuriem bija rakstīts “atcelt civillaulības likumu”, “atsvabināt baznīckungu Zundo”. Savukārt delegācija aizbrauca uz Rīgu prasības iesniegt Valsts prezidentam, Saeimai un valdībai.

Katoļu spiediena rezultātā 1927. gada beigās valdība Satversmes 81. panta kārtībā grozīja likumu, ļaujot kristīt un laulāt baznīcā vai dzimtsarakstu nodaļā pēc izvēles, tomēr baznīckungs nedrīkstēja izdot attiecīgu dokumentu – un par reģistrāciju viņam bija jāziņo vietējai dzimtsarakstu nodaļai septiņu dienu laikā. Tomēr Saeima pēc brīvlaika ar balsu vairākumu noraidīja šos grozījumus.¹²⁹ 1928. gadā Saeima grozīja Laulības likumu – garīdznieks drīkstēja laulāt bez uzsaukšanas dzimtsarakstu nodaļā, par laulībām 14 dienu laikā to informējot.¹³⁰ Pieņēma arī grozījumus, kas atzina par likumīgu miršanas, dzimšanas, laulības reģistrāciju pie garīdznieka, paziņojot par to 14 dienu laikā.¹³¹ Tāpat paredzēja izbeigt pret garīdzniekiem ierosinātās tiesu lietas, ja viņi triju mēnešu laikā no grozījumu spēkā stāšanās informēs dzimtsarakstu nodaļu par līdz tam nepieteiktajiem civilstāvokļa reģistrācijas aktiem.¹³²

Ne Vidzemē, ne Zemgalē šī norma neizraisīja iedzīvotājos tādu neapmierinātību, par ko būtu jāmin presē, tādējādi katoļu dogmas noteica tikai daļas Latgales iedzīvotāju attieksmi pret laulību. Kaut gan cilvēku uzskati citur nebija tik kategoriski, tomēr arī tos ietekmēja kristietība. Berta Pīpiņa arvien populārāko kopdzīvi neregistrētajās attiecībās 1928. gadā raksturoja kā centienus ģimeni aizstāt ar “brīvo mīlestību”. Tādas izvēles cēloni viņa izskaidroja vārdiem, ka “latvju sieviete tomēr mīl ģimenes dzīvi, bet pastāvošās konkurences dēļ mūsu tikumīgās jaunavas tiek nobīdītas pie malas”.¹³³ Tāpat kristīgo nostāju par ideālu atzina ne tikai daļa lauku, bet arī pilsētu iedzīvotāji no pilsoniskajām aprindām (ne vien sievietes, bet arī vīrieši), tomēr viņi to centās savietot ar realitāti, tāpēc pārmaiņas uztvēra liberālāk. Savukārt laulības slēgšanu dzimtsarakstu nodaļās galvenokārt atzina cilvēki ar politiski kreisiem uzskatiem un tie, kuriem noteikta viedokļa vienkārši nebija.

Turklāt atbalstu baznīcā slēgtai laulībai varēja noteikt ne tikai kristīgie uzskati, bet vienkāršs pragmatisms. Latvijas tiesībās iestrādātais princips – “ne visām morāliskām prasībām piešķirama tiesis-

ka sankcija” – ģimenes dzīves pārkāpumus atstāja nerakstīto normu kompetencē.¹³⁴ Tomēr pirms jaunā Civillikuma stāšanās spēkā tiesa pieņēma laulības pārkāpšanas apsūdzības. 1932. gadā Pēteris Mednis tādu prasību iesniedza pret savu sievu.¹³⁵ Savukārt lietu, kurā kāds tēvs 1935. gadā apsūdzēja potenciālo znotu par meitas neprecēšanu, prese raksturoja kā interesantu prāvu, kādas “pie mums ir retums”.¹³⁶ Kolīdz iecerētais znots saņēma pūra naudu (400 latu), viņš līgavu pameta. Tiesnesis lietu izbeidza tās civiltiesiskā rakstura dēļ (viltus solījums nav kriminālnoziedzums). Šīs epizodes liecina, ka bija cilvēki, kuri uzskatīja, ka valstij tomēr būtu jāiejaucas savu pilsoņu privātajā (ģimenes) dzīvē. Turklāt fakts, ka juristiem bija jāskaidro, kāpēc tas tomēr netiks darīts, liecina, ka šādu cilvēku bija vairāk nekā daži, kuri iesniedza prasības. Jurists Aleksandrs Būmanis 1938. gadā skaidroja: “Tā kā ģimene nav tikai tiesiska, bet arī tikumiska kopība, tad likumdevējs daudzās vietās nav centies ģimenes attiecības sīki regulēt, bet šādu regulēšanu atstājis tikumiskiem uzskatiem un citām ietekmēm.”¹³⁷ Kauņā 1938. gadā kāda sieva par vīra neuzticību iesūdzēja tiesā sāncensi (nevis vīru), savukārt miertiesnesis vīra mīļāko par ģimenes dzīves jaukšanu notiesāja ar diviem mēnešiem cietumā.¹³⁸ Tāpēc prese skaidroja, kāpēc likums Latvijā neparedz laulības pārkāpēju sodīšanu (“laulība pēc sava rakstura ir morāliskas dabas parādība, kur sankcijai publiska soda vārdā nav vietas”¹³⁹). Tomēr sievietes, visticamāk, vēlējās, lai valsts rīkojas kā Kauņas miertiesnesis. Viņas vēlējās slēgt savienību institūcijā, kura sniegtu iespējami lielāko garantiju, ka kopdzīvi nebūs iespējams viegli izšķirt. Valsts garantiju nedeva, bet baznīca piesolīja. Situācijā, kad sievietes bija finansiāli atkarīgas no vīriem, viņu iespējas nokārtot dzīvi pēc iztikas avota zaudēšanas bija niecīgas. Bērņus vajadzēja turpināt ne tikai audzināt, bet pašām arī uzturēt. Viņām nebija izglītības, lai iegūtu daudz maz labi apmaksātu darbu, turklāt nebija arī darbavietu. Sieviešu un viņu bērnu dzīves kvalitāte pēc šķiršanās pazeminājās (trūkums). Tātad izvēle bija tikai šķietama.

Citur Eiropā šķirtās sievas, lai cīnītos par situācijas uzlabošanu, pat apvienojās – prese 1931. gada sākumā ziņoja, ka pasaulē dzimstot jauna starptautiska organizācija – šķirto sieviešu biedrību savienība.¹⁴⁰ Dāņu rakstniece Karīna Mihaelis Rīgā nolasītajā lekciju ciklā “Mīlestība, laulība, šķiršanās” jau 1926. gadā ieteica panākt sievietes apdrošināšanu pret laulības šķiršanu.¹⁴¹ Par šķirto sievu organizēšanas nepieciešamību domāja arī aktīvistes Latvijā – Latvju sieviešu apvienībā 1932. gada sākumā nodibināja šķirto sievu sekciju, tomēr ar to arī aktivitāte aprobežojās.¹⁴² Ieinteresētas personas plānoja dibināt valsts mērogā šķirto sievu biedrību, notika pat attiecīga sapulce, tomēr nav izdevies atrast avotus, kas liecinātu, ka biedrība tika arī nodibināta. Laulību šķiršanas iemeslus rakstu sērijā 1930. gada vasarā pārdomāja

mācītājs Jānis Kundziņš – viņa galvenais secinājums – tikai ticīgiem laulātajiem izdosies pārvarēt visas grūtības neizšķiroties.¹⁴³ Arī mācītājs J. Strautmanis rakstu sērijā 1935. gadā “Zemgales Balss” lasītājus centās pārliecināt, ka ideālās laulības ir kristiešu laulības.¹⁴⁴

Pēc Ulmaņa apvērsuma “nelaimīgās sievas un mātes” 1934. gada 29. maijā anonīmā lūgumā Ministru prezidentam norādīja, ka “sievietei-mātei, kura no vīra šķirta, nedod darbu, arī viņas bērna tēvs bēdzina bērna uzturas naudu, un nabaga sievai-mātei jāpārtiek no cita žēlastības maizes”.¹⁴⁵ Rakstītāja lūdza grozīt Laulības likumu un apgalvoja, ka tieši ģimenes nestabilā nākotne un ģimenes sairšanas drauds attur sievietes dzemdēt vairāk bērnus, tāpēc jāpieņem likums, ka nedrīkst šķirt laulības, kurās aug bērni. “Ja Jūs, ļoti cien. Ministra Prezidenta kungs, nenāksat mums pretim, tad negaidat no mums veselīgus Latvijas pilsoņus. Mēs pratīsim viņus Jums nedot, [...] jo nevar zināt, cik ilgi būs kopdzīve ar vīru, viņš viegli panāk šķiršanos un aiziet.”¹⁴⁶

“Jaunākās Ziņas” ģimenes problēmas 1936. gadā iztīrāja rakstu sērijā “Mūsdienu sievietes traģika”, ko sāka Longins Ausējs 29. februārī, bet pēc lasītāju pārdomu plašām publikācijām rezumēja 2. maijā.¹⁴⁷ Avīze “Latgolas Vārds” šo rakstu sēriju pasludināja par kaitīgu, jo uzskatīja, ka laulības problēmu publiskas apspriešanas rezultātā jaunatne vairs neticot, ka laimīga laulība ir iespējama.¹⁴⁸

Lai mazinātu “ģimenes dzīves sairšanas gadījumus”, 1940. gada sākumā Rīgas pilsētas aizgādības pārvalde pat iesniedza pilsētas valdei priekšlikumu turpmāk nenodarbināt šķirtus vīrus Rīgas pašvaldības dienestā, kura būtību prese koncentrēja četros vārdos – šķirtie vīri zaudēs darbu.¹⁴⁹ Tādējādi 40. gadu sākumā ja ne valsts, tad pašvaldības iestādes izteica gatavību kaut arī netieši, bet tomēr regulēt ģimenes attiecības, jo to atstāšana pašu cilvēku tikumisko uzskatu ziņā sevi neattaisnoja (nebija izdevīga valstij, kas cerēja sagaidīt iespējami lielāku pilsoņu skaitu).

ATSAUCES UN PIEZĪMES

- ¹ Diagramma veidota, balstoties uz datiem: *Skujenieks M.* Otrā tautas skaitīšana Latvijā 1925. gada 10. februārī. – I–III. – Rīga, 1925. – 205. lpp.; Latvijas statistiskā gada grāmata, [1929; 1935]. – Rīga, [1930; 1936]. – [1.; 8. lpp.]
- ² *Skujenieks M.* Otrā tautas skaitīšana Latvijā 1925. gada 10. februārī. – I–III. – Rīga, 1925. – 204. lpp.; Latvijas statistiskā gada grāmata, [1934; 1935]. – Rīga, [1935; 1936]. – [8.; 8. lpp.]
- ³ Dr. M. Hiršfelds par “seksuālo mazākumu” tiesībām // *Jaunākās Ziņas.* – 1929. – 27. apr.
- ⁴ *Čakste J.* Diskrēts lūgums mūsu tautietēm // *Jaunākās Ziņas.* – 1919. – 17. nov.
- ⁵ Turpat.
- ⁶ *Čikste-Rutenfelde A., Dr.* Bērni un mātes // *Jaunākās Ziņas.* – 1919. – 22. nov.

- ⁷ Lūkina T. Atbilde Čakstes tēvam diskrētā lietā // Jaunākās Ziņas. – 1919. – 28. nov.
- ⁸ Vēl kāds vecpuišis diskrētā jautājumā // Jaunākās Ziņas. – 1919. – 13. dec.
- ⁹ Latvijas statistiskā gada grāmata, 1939. – Rīga, 1940. – 10. lpp.
- ¹⁰ Akermanis E., dr. Apdraudēta latvju tauta // Burtnieks. – 1928. – Nr. 9. – 831. lpp.
- ¹¹ Turpat. – 827. lpp.
- ¹² Latvijas statistiskā gada grāmata, 1939. – Rīga, 1940. – 10. lpp.
- ¹³ Latvijas Sieviešu savienība // Jaunākās Ziņas. – 1920. – 16. febr.
- ¹⁴ Vecpuišu nodoklis // Jaunākās Ziņas. – 1920. – 9. jūl.
- ¹⁵ Domas par vecpuišu nodokli // Jaunākās Ziņas. – 1920. – 14. jūl.
- ¹⁶ Vēl par vecpuišu nodokli // Jaunākās Ziņas. – 1920. – 21. jūl.
- ¹⁷ Progresīvo ienākuma nodokli maksāja tie, kuru ienākumi gadā pārsniedza 2000 latu. 1920. gada 28. aprīlī izsludinātie attiecīgie noteikumi paredzēja, ka no 2000 līdz 2100 latu ienākuma gadā maksāja 58,30–65 latus lielu nodokli (tātad apmēram 3%). No 3000 līdz 3100 latu ienākuma – 135,80–148,10 latu lielu nodokli (4,5%). No 4000 līdz 4100 latu ienākuma – 211–218,80 latus (5,3%). Ģimenes cilvēki maksāja mazāk – ja maksātāja gada ienākums nepārsniedza 3200 latu, samazināja aprēķināto nodokli – par 5%, ja bija viens apgādājama; par 10%, ja divi; par 15%, ja trīs, un par katru nākamo attiecīgi vēl par 10%. Turklāt no 1924. gada oktobra katrs likumā atzītais ģimenes loceklis apliekamā ienākuma summu samazināja par 144 latiem (no 1935. gada 22. oktobra par 240 latiem). 1928. gadā no iedzīvotāju nodokļa maksāšanas atbrīvoja iedzīvotājus, kuri guva ienākumus no lauksaimnieciskās ražošanas un zivsaimniecības, tāpēc turpmāk to uzskatīja par pilsētnieku nodokli. Laucinieki tā vietā no 1921. gada 21. jūnija maksāja personas nodokli jeb galvasnaudu, kas nonāca pašvaldību budžetā. Tā piemērošanai iedzīvotājus sadalīja sešās grupās pēc vecuma, dzimuma un ģimenes stāvokļa. 1. grupā bija iedalīti neprecēti vīrieši, atraitņi, precēti bezbērnu vīrieši vecumā no 20 līdz 40 gadiem, kuriem galvasnaudas koeficients bija 3, kamēr katrai nākamajai grupai samazinājās. Galvasnaudas likmi noteica pēc septiņu dienu vidējās izpeļņas, kurai piemēroja koeficientu. Šī nodokļa vietā 1931. gadā ieviesa pašvaldību nodokli, kuru aprēķināja pēc personas ienākumu un īpašuma lieluma. (Noteikumi par ienākuma nodokli // Valdības Vēstnesis. – 1920. – 21., 22., 24., 27., 28. apr.; Pārlabojumi un papildinājumi noteikumos par ienākuma nodokli // Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums (turpmāk – LMKNK). 1924. gads. – 115. lpp.; Nodokļi Latvijā / Rīgas pils. X iecirkņa nodokļu inspektora A. Jablņeva redakcijā. – Rīga, 1931. – XXIII lpp.; Urtāns A. Nodokļu un nodevu vēsture Latvijā. – Rīga: Valsts ieņēmumu dienests, 2003. – 50. lpp.)
- ¹⁸ Vecpuišu nodokļa lietā // Jaunākās Ziņas. – 1920. – 4. aug.
- ¹⁹ Lazdiņa E. Vecpuišu jautājums // Sieviete. – 1931. – Nr. 3. – 34. lpp.
- ²⁰ Vecpuišu nodoklis // Jaunākās Ziņas. – 1920. – 9. jūl.; Sabiedriskā tiesa par vecpuišiem. – Jelgava: J. Greiera apgāds, 1926. – 36. lpp.; Rinda vecpuišiem... // Jaunākās Ziņas. – 1923. – 20. apr.; Vecpuišu nodoklis // Jaunākās Ziņas. – 1923. – 2. jūn.; Lazdiņa E. Vecpuišu jautājums // Sieviete. – 1931. – Nr. 3. – 34. lpp.
- ²¹ 1920. gadā kāds kapteinis J. Ozols uzsvēra, ka nevar būt ne runa par 25 gadu vecumu (Rietumeiropā precas vidēji 30 gadus), jo karš laupījis

- sešus gadus un daudzi steigs pabeigt izglītību, tāpēc vismaz nākamajos četros gados vecpuišu nodokli varētu attiecināt uz vismaz 36 gadus veciem vīriešiem. (*Oz-ls J. Vecpuišu nodoklis // Latvijas Sargs. – 1920. – 14. jūl.*)
- ²² Mainītās lomās // Jaunā Balss. – 1923. – Nr. 13. (1. dec.) – 5.–7. lpp. [Latvju nacionālās jaunatnes Rīgā rīkotā sabiedriskā tiesa par jaunatni notika 1923. gada 9. novembrī pārpildītā Amatnieku zālē L. Ķēniņu ielā 30. Daži neizturēja lielo karstumu un saspiesto gaisu uz beigām un pagība. Jaunatnes tiesas prezidijā — prokurors, Jelgavas vidusskolas direktors Jānis Lapiņš, sekretārs J. Pauļuks, tiesnesis Dreiberģis, tiesas priekšsēdētājs J. Kreicberģis, tiesnesis prof. V. Maldonis, tiesnesis Stumberģis, aizstāvji I. Pone, E. Blanks, prof. K. Kundziņš, liecinieks mācītājs T. Grinberģis.]
- ²³ *Kaija I.* Vecpuišu nodoklis // Latvijas Sargs. – 1921. – 3. marts.
- ²⁴ *Pīpiņa B.* Diskrēti jautājumi atklātībā // Jaunākās Ziņas. – 1923. – 2. marts.
- ²⁵ Progressīvo nodokli plānoja piemērot no 30 vai 35 gadu vecuma, noteiktā vecumā samazinot. Septembrī projekta izstrādi apturēja. (Rinda vecpuišiem... // Jaunākās Ziņas. – 1923. – 20. apr.; Vecpuišu nodoklis // Jaunākās Ziņas. – 1923. – 2. jūn.; Vecpuiša nodokļa projekts // Jaunākās Ziņas. – 1923. – 8. sept.)
- ²⁶ Slēpts vecpuišu nodoklis // Jaunākās Ziņas. – 1924. – 20. okt.
- ²⁷ Kā pacelt dzimstību Latvijā. Vecpuišu nodoklis vecmeitām par labu // Rīgas Ziņas. – 1924. – 10. dec.
- ²⁸ “Lietderīgāk būtu atņemt šos projektus un uzsākt niknu cīņu ar prostitūciju un citām izvirtības saknēm, jo, mazinoties ielu staiguļu un bārdāmu armijai, vairotos vajadzība pēc normālas ģimenes dzīves un augšminētais precību likums būtu pilnīgi lieks.” (Precību tirgus Latvijā? // Rīgas Ziņas. – 1924. – 11. dec.)
- ²⁹ *Skujenieks M.* Otrā tautas skaitīšana Latvijā 1925. gada 10. februārī. – I–III. – Rīga, 1925. – 211. lpp.
- ³⁰ Turpat. – 212. lpp.
- ³¹ Diagramma veidota, balstoties uz datiem: *Skujenieks M.* Otrā tautas skaitīšana Latvijā 1925. gada 10. februārī. – I–III. – Rīga, 1925. – 210. lpp.; Latvijas statistiskā gada grāmata, [1934; 1935]. – Rīga, [1935; 1936]. – [8.; 8. lpp.]
- ³² Precību birojs // Jaunākās Ziņas. – 1920. – 4. aug.
- ³³ *Škandal Hans.* Daudzsievība vai daudzvīrība? (Kā atrisināt Latvijā vecmeitu jautājumu) // Vecpuišis. – 1925. – Nr. 1. – 3. lpp.
- ³⁴ 1926. gada 20. un 21. martā tas notika “skaisti dekorētā un fantastiskā “Ganimedes” sporta kluba zālē” Dzirnau ielā 105 (pie Marijas ielas); ieejas biļete maksāja latu. (Jaunākās Ziņas. – 1926. – 20. marts.)
- ³⁵ Zemgales Balss. – 1926. – 4. marts.
- ³⁶ *Kārklīņš J.* Vecpuišu nodoklis jeb brīvmeitu cīņa ar brīvpuišiem (Pāvila Gruzna 6 ainu traģikomēdijas pirmizrāde NT) // Jaunākās Ziņas. – 1927. – 21. maijs.
- ³⁷ *Jēger-Freimane P.* “Vecpuišu nodoklis”. Pāvila Gruzna traģikomēdija 6 ainās // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – 1927. – Nr. V/VI. – 480., 481. lpp.
- ³⁸ *Šībelis V.* “Vecpuišu nodoklis” // Zemgales Balss. – 1927. – 11. okt.
- ³⁹ Zemgales Balss. – 1926. – 14. nov.
- ⁴⁰ Līgavu biedrība Rīgā // Jaunākās Ziņas. – 1923. – 23. jūl.
- ⁴¹ Latvijas Valsts vēstures arhīvs (turpmāk – LVVA), 3724. f., 1. apr., 7267. l., 15. lp. [Lēmums – 1924. gada 19. martā.]

- ⁴² Statūti noteica, ka “pabalsti var tikt piešķirti tikai tādām sieviešu kārtas neprecētām personām, kuras pieder pie izglītotām šķirām, sasniegušas 50. dzīvības gadu un kurām netiekvien palīdzība ir nepieciešama, bet ir arī tās cienīgas. Līdzīgas trūcības un cienības gadījumos priekšroka dodama vecākām priekš jaunākām.” (LVVA, 3724. f., 1. apr., 7267. l., 19. lp.)
- ⁴³ LVVA, 3724. f., 1. apr., 7267. l., 4. lp.
- ⁴⁴ “Vecmeitu klubs” // Jaunākās Ziņas. – 1928. – 30. maijs.
- ⁴⁵ Vīnē jau 1926. gadā bija nodibināta “Vīriešu tiesību aizstāvēšanas līga”, kas 1929. gadā plānoja sasaukt 1. pasaules kongresu. (*Dziņš* L. [“J”] speciālkorespondents Vīnē]. Visu zemju vīrieši, apvienojieties! // Jaunākās Ziņas. – 1929. – 4. jūn.)
- ⁴⁶ Kā “vecpuiši” kavē laiku // Jaunākās Ziņas. – 1928. – 31. dec.; Slēgs vecpuišu biedrību Rīgā // Turpat. – 1929. – 23. janv.
- ⁴⁷ LVVA, 3724. f., 1. apr., 1078. l., 15., 20. lp.
- ⁴⁸ Prasa vecpuišu nodokli // Jaunākās Ziņas. – 1931. – 21. dec.
- ⁴⁹ *Lazdiņa E.* Vecpuišu jautājums // Sieviete. – 1931. – Nr. 3. – 36. lpp.
- ⁵⁰ Latvijas Republikas III saeimas VIII sesijas 7. sēde 1931. gada 10. februārī. – 287. sl.
- ⁵¹ Turpat. – 291. sl.
- ⁵² LVVA, 2497. f., 1. apr., 27. l., 310. lp. [LSOP sēde 1932. gada 10. oktobrī.]
- ⁵³ Turpat, 3723. f., 1. apr., 675. l., 2. lp.
- ⁵⁴ Turpat, 12. lp. op.
- ⁵⁵ Turpat, 12. lp.
- ⁵⁶ Turpat, 40. lp.
- ⁵⁷ Priekšrocības ģimenes cilvēkiem // Rīts. – 1937. – 2. jūn.
- ⁵⁸ Nepieredzēti bargs nodoklis vecpuišiem // Jaunākās Ziņas. – 1938. – 22. jūl.
- ⁵⁹ Drakonisks likums pret vecpuišiem Itālijā // Jaunākās Ziņas. – 1938. – 25. aug.
- ⁶⁰ Kā Francijā veicinās dzimstību // Jaunākās Ziņas. – 1939. – 8. jūl.; 80 dekretu tikumības un valsts aizsardzībai Francijā // Turpat. – 29. jūl.; Franču jaunais ģimenes kodekss // Turpat. – 2. aug.
- ⁶¹ *Andersons J., cand. oec.* Priekšrocības daudz bērnu ģimenēm // Jaunākās Ziņas. – 1939. – 14. janv.
- ⁶² Kādus nodokļus maksās neprecētie un bezbērnu ģimenes? // Rīts. – 1939. – 26. marts; *Freijvalds R.* Tautas dzīvā spēka fonds // Jaunākās Ziņas. – 1939. – 22. apr.
- ⁶³ Neprecējušos nepieņems valsts dienestā // Rīts. – 1938. – 2. sept.
- ⁶⁴ Izlīdzinās ģimenes nastas // Rīts. – 1939. – 29. marts.
- ⁶⁵ Nopietns brīdinājums // Rīts. – 1939. – 20. janv.
- ⁶⁶ Vecpuiši maksās lielāku mantojuma nodokli // Rīts. – 1939. – 19. apr.
- ⁶⁷ Top likums par nodokli neprecētiem un bezbērnu ģimenēm // Jaunākās Ziņas. – 1939. – 12. jūn.; Ienākuma nodokļa maksātājus šķiros pēc ģimenes lieluma // Rīts. – 1939. – 22. jūn.; Ienākuma nodokļa atvieglojumi daudz bērnu ģimenēm // Jaunākās Ziņas. – 1939. – 22. jūn.; Atvieglojumi daudz bērnu ģimenēm (LTRK komisijas atzinumi par jauno ienākuma nodokļa likumprojektu) // Turpat. – 4. jūl.
- ⁶⁸ Kādas likmes paredz jaunais ienākuma nodokļa likumprojekts // Rīts. – 1939. – 15. aug.
- ⁶⁹ Noskaidro, kāpēc nav bērnu // Jaunākās Ziņas. – 1939. – 25. maijs; Ievāktas ziņas par bezbērnu ģimenēm // Turpat. – 28. jūl.

- ⁷⁰ *Lācis J. Kādēļ jums ir bērni? // Jaunākās Ziņas. – 1939. – 22. jūl.; Vecmeita protestē // Turpat. – 29. jūl.; Lācis J. Atbilde Siksnas jaunkundzei // Turpat. – 5. aug.; Vai tikai sieva vainīga? (Pārrunas par bezbērnū laulībām, vecmeitām un vecpuīšiem) // Turpat. – 10. aug.; Pārrunas par bezbērnū ģimenēm, vecpuīšiem un vecmeitām // Turpat. – 12. aug.; Ko saka vecpuisis? (Pārrunas par dzīvā spēka vairošanu) // Turpat. – 19. aug.; Kādēļ mēs neprecamies? (Lasītāju balsis) // Turpat. – 26. aug.; Lasītāju balsis // Turpat. – 2., 9. sept.*
- ⁷¹ LVVA, 2927. f., 1. apr., 1947. l., 98. lp.
- ⁷² Turpat, 3724. f., 1. apr., 10867. l., 123. lp.
- ⁷³ Diagramma veidota, balstoties uz datiem: Latvijas statistiskā gada grāmata, 1939. – Rīga, 1940. – 10. lpp.
- ⁷⁴ Diagramma veidota, balstoties uz datiem: Latvijas statistiskā gada grāmata, 1939. – Rīga, 1940. – 10. lpp.
- ⁷⁵ Diagramma veidota, balstoties uz datiem: Latvijas statistiskā gada grāmata, [1928–1939]. – Rīga, [1929–1940]. – [34.; 38.; 46.; 33.; 26.; 24.; 27.; 33.; 32.; 32.; 30. lpp.]
- ⁷⁶ Atveseļošanās sabiedrības pamatos // Rīts. – 1936. – 13. febr.
- ⁷⁷ Pārgrozījumi un papildinājumi Civilprocesa nolikumā // LMKNK. 1935. gads. – 191. lpp. [Stājās spēkā 1935. gada 15. jūnijā.]
- ⁷⁸ Nams, kurā satek dzīves pavedieni // Jaunākās Ziņas. – 1937. – 4. febr.
- ⁷⁹ Tagad Latvija arī tiesiski apvienota (Pieņemts jaunais Civillikums) // Jaunākās Ziņas. – 1937. – 29. janv.
- ⁸⁰ Alkohols un ārzemju laukstrādnieki posta lauku ģimenes // Jaunākās Ziņas. – 1938. – 10. nov.
- ⁸¹ Laulību šķiršanās samazinās // Jaunākās Ziņas. – 1939. – 25. apr.
- ⁸² Nams, kurā satek dzīves pavedieni // Jaunākās Ziņas. – 1937. – 4. febr.
- ⁸³ Dzīve pilsētās veicina laulību iziršanu. (Visvairāk šķirtu laulību Rīgā) // Rīts. – 1940. – 16. apr.
- ⁸⁴ Diagramma veidota, balstoties uz datiem: Latvijas statistiskā gada grāmata, [1928–1939]. – Rīga, [1929–1940]. – [34.; 38.; 46.; 33.; 26.; 24.; 27.; 33.; 32.; 32.; 10., 30. lpp.]
- ⁸⁵ Laulības dzimumdzīve un aborti // Jaunākās Ziņas. – 1929. – 1. marts.
- ⁸⁶ Projektam par darba tiesību ierobežošanu sievietēm – kļūmīgas sekas // Jaunākās Ziņas. – 1931. – 9. nov.
- ⁸⁷ Darbinieku laulību šķiršanas iet plašumā // Jaunākās Ziņas. – 1931. – 9. nov.
- ⁸⁸ Nesteidzaties ar laulību šķiršanu // Jaunākās Ziņas. – 1931. – 10. nov.
- ⁸⁹ Lūgums tautietēm // Jaunākās Ziņas. – 1921. – 20. apr.
- ⁹⁰ Prasa, lai Kara ministrijā atlaiž no dienesta visas sievietes // Jaunākās Ziņas. – 1930. – 25. sept.
- ⁹¹ Prasa atlaist no darba 81. p. kārtībā augstāko kategoriju ierēdņu sievas // Jaunākās Ziņas. – 1931. – 12. sept.
- ⁹² Latvijas Akadēmiski izglītoto sieviešu apvienības ziņojumi. – 1932. – Nr. 9. – 156., 157. lpp.
- ⁹³ Turpat. – Nr. 11/12. – 208. lpp.
- ⁹⁴ Turpat. – 1933. – Nr. 13. – 242., 243. lpp.
- ⁹⁵ LVVA, 2497. f., 1. apr., 6. l., 200. lp.
- ⁹⁶ Jaunākās Ziņas. – 1933. – 27. apr.; LVVA, 2497. f., 1. apr., 69. l., 297. lp.
- ⁹⁷ LVVA, 2412. f., 2. apr., 25. l., 4. lp.

- ⁹⁸ Turpat.
- ⁹⁹ *Junona*. Vīnietes padomi Rīgas dāmām // Jaunākās Ziņas. – 1929. – 11. janv.
- ¹⁰⁰ LVVA, 2412. f., 2. apr., 3. l., 6. lp.
- ¹⁰¹ Satversmes sapulces II sesijas 8. sēde. – 1625.–1631. lpp.
- ¹⁰² *Kaija I*. Laulības likums Satversmes sapulcē // Latvijas Sargs. – 1920. – 17. dec.; *Kaija I*. Divi lēģeri // Latvijas Sargs. – 1920. – 23. dec.
- ¹⁰³ Kā apkarot prostitūciju Rīgā // Jaunākās Ziņas. – 1925. – 23. apr.
- ¹⁰⁴ LVVA, 1376. f., 2. apr., 5368. l., 14. lp. [Armijas Sanitārās pārvaldes priekšnieks P. Sniķers 1919. gada 22. decembrī]; *Vidiņš J.* Svešvārdu grāmata. 2. papild. iesp. – Rīga: Valters un Rapa, 1933. – 340. lpp.
- ¹⁰⁵ LVVA, 4578. f., 4. apr., 489. l., 34. lp. [Rīgas pilsētas komandants 1920. gada 12. novembrī.]
- ¹⁰⁶ No 1920. gada 31. janvāra, kad Latvijas Armijas virspavēlnieks Jānis Balodis apstiprināja “Noteikumus par venerisku slimību apkarošanu”, līdz 1921. gada 18. oktobrim, kad izsludināja iekšlietu ministra Alberta Kvieša parakstītos “Pagaidu noteikumus par venerisku slimību apkarošanu”.
- ¹⁰⁷ Drāma “brīvās mīlas priesterieņu” dzīvoklī Liepājā // Jaunākās Ziņas. – 1927. – 8. febr.
- ¹⁰⁸ Likums par laulību // LMKNK. 1921. gads. – 91.–96. lpp. [Pieņemts 1921. gada 1. februārī.]
- ¹⁰⁹ Likums par civiltāvokļu aktu reģistrāciju // LMKNK. 1921. gads. – 100. lpp. [Pieņemts 1921. gada 18. februārī.]
- ¹¹⁰ Kai podoj par latgališim // Latgolas Vārds. – 1922. – 26. jūl.
- ¹¹¹ Turpat.
- ¹¹² *Audzeknis*. Myusu ilands nagrib un nawar iwest ciwil-registrācijas // Latgolas Vārds. – 1923. – 13. jūn.
- ¹¹³ Par ciwillauleibu // Latgolas Vārds. – 1920. – 29. dec.
- ¹¹⁴ *Sabris*. Nelaimīgais pogosta laulību lykums // Latgolas Vārds. – 1922. – 14. jūn.
- ¹¹⁵ Kai podoj par latgališim // Latgolas Vārds. – 1922. – 26. jūl.
- ¹¹⁶ Latgolas Vārds. – 1922. – 12. jūl.
- ¹¹⁷ Turpat. – 3. aug.
- ¹¹⁸ *Trasuns F.* Ciwillaulības un ciwilaktu sarokstu nudalias // Latgolas Vārds. – 1923. – 6. jūn.
- ¹¹⁹ Turpat.
- ¹²⁰ Ciwilaktu nudaliu litā // Latgolas Vārds. – 1923. – 1. aug.
- ¹²¹ Apspride par ciwillaulibom un sarokstu nudaliom // Latgolas Vārds. – 1923. – 28. nov.
- ¹²² *Čirps*. Kodeļ nateik atcaltas dzimts sarokstu nudaļas // Latgolas Vārds. – 1924. – 20. aug.
- ¹²³ *Kūlis P.* Ko devušas dzimtsarakstu nodaļas // Jaunākās Ziņas. – 1924. – 4. jūl.
- ¹²⁴ Turpat.
- ¹²⁵ Ap pagosta “laulību un kristību” // Latgolas Vārds. – 1925. – 14. janv.
- ¹²⁶ *Pastors A., deputats bz-gs*. Pogosta “laulību” litā // Latgolas Vārds. – 1927. – 16. febr.; Laulības un dzimtsarakstu nodaļu likuma grozījumus // Zemgales Balss. – 1927. – 7. dec.; Laulības un dzimtsarakstu lykuma grozījumus // Latgolas Vārds. – 1927. – 14. dec.
- ¹²⁷ Demonstrācija pret ciwillaulibom // Latgolas Vārds. – 1927. – 15. jūn.
- ¹²⁸ *Skujenieks M.* Otrā tautas skaitīšana Latvijā 1925. gada 10. februārī. – I–III. – Rīga, 1925. – 11. lpp.

- ¹²⁹ *Pastors A., bkgs.* Dzimtsarokstu nudaļas // Latgolas Vārds. – 1928. – 18. jūl.
- ¹³⁰ Pārgrozījumi un papildinājumi likumā par laulību // LMKNK. 1928. gads. – 62. lpp. [Izsludināts 1928. gada 7. martā.]; *Pastors A., Saeimas deputāts, bkgs.* Laulība un civilstovukļa aktu registrācija // Latgolas Vārds. – 1928. – 2. maijs.
- ¹³¹ Pārgrozījumi un papildinājumi Likumā par civilstāvokļa aktu reģistrāciju // LMKNK. 1928. gads. – 62. lpp. [Izsludināti 1928. gada 22. martā.]
- ¹³² Tomēr dažkārt tiesas pirmajā instancē garīdznieku notiesāja, lai gan viņš noteiktajā laikā informēja dzimtsarakstu nodaļu. Tā notiesāja Brigu prāvestu Cercini, kurš pārsūdzēja lietu Tiesu palātā, kur tika attaisnots. Tāpat Biržu prāvestu Kindzuli Latgales apgabaltiesa notiesāja 1928. gadā, bet Tiesu palāta viņu attaisnoja. (*Pastors A., bkgs.* Dzimtsarokstu nudaļas // Latgolas Vārds. – 1928. – 18. jūl.; Lykums par laulību un civilstovukļa aktu registrāciju // Turpat. – 1929. – 20. febr.)
- ¹³³ LVVA, 2412. f., 2. apr., 3. l., 5. lp.
- ¹³⁴ Kāpēc likums neparedz laulības pārkāpēju sodīšanu // Jaunākās Ziņas. – 1938. – 16. sept.
- ¹³⁵ 1932. gadā Pēteris Mednis no Zemgales iesūdzēja sievu mirtiesā par laulības pārkāpšanu, turklāt iesniedza sūdzību prokuroram, ka sieva uzturot neatļautus sakarus ar citiem vīriešiem. Izmeklēšanā tika noskaidrots, ka sūdzība ir ļaunprātīga, jo abi laulātie dzīvoja šķirti. Par tiesas maldināšanu Jelgavas apgabaltiesa vīrieti notiesāja ar piecām dienām arestā. (Iesūdzējis sievu par laulības pārkāpšanu // Zemgales Balss. – 1932. – 27. marts.)
- ¹³⁶ Mozus sūdz Zālamānu par meitas neprecēšanu // Brīvā Zeme. – 1935. – 12. aug.
- ¹³⁷ *Būmanis A.* Vispārējs pārskats par jauno Civillikumu // Prezidenta Ulmaņa Civillikums. Rakstu krājums. – Rīga, 1938. – 100. lpp.)
- ¹³⁸ Kāpēc likums neparedz laulības pārkāpēju sodīšanu // Jaunākās Ziņas. 1938. – 16. sept.
- ¹³⁹ Motivācija – ja “pieviltā sieva publiski sūdz savu sāncensi, nav šaubu, ka ģimenes kopdzīve daudz vairāk cieš, nekā ja viņa to nedarītu”. (Kāpēc likums neparedz laulības pārkāpēju sodīšanu // Jaunākās Ziņas. – 1938. – 16. sept.)
- ¹⁴⁰ *Raskajs L.* Tēmas, par kurām patlaban interesējas visa pasaule // Jaunākās Ziņas. – 1931. – 24. janv.
- ¹⁴¹ Karīna Mihaelis un viņas 1. lekcija Rīgā // Jaunākās Ziņas. – 1926. – 26. maijs.
- ¹⁴² LVVA, 1900. f., 1. apr., 5. l., 21. lp.
- ¹⁴³ *Kundziņš J., māc.* Laulības dzīve tagadnē, [I–V] // Zemgales Balss. – 1930. – 16., 17., 18., 19., 20. jūl.
- ¹⁴⁴ *Strautmanis J., māc.* Par nekristīgu laulības dzīvi un viņas uzlabošanu // Zemgales Balss. – 1935. – 23., 24., 25. okt., 1. nov.
- ¹⁴⁵ LVVA, 1536. f., 36. apr., 78. l., 1. lp.
- ¹⁴⁶ Turpat.
- ¹⁴⁷ Mūsdienu sievietes traģika (Lasītāju pārdomai un apcerei) // Jaunākās Ziņas. – 1936. – 29. febr., 7., 11., 14., 18., 21., 28. marts, 4., 18., 25. apr., 2. maijs.
- ¹⁴⁸ Myusdīnu tragika // Latgolas Vārds. – 1936. – 8. apr.
- ¹⁴⁹ Šķirtie vīri zaudēs darbu // Rīts. – 1940. – 24. janv.

Ineta Lipša

PUBLIC MORALITY IN LATVIA IN THE FACET OF PROBLEMS OF DEMOGRAPHY, 1918–1940

Summary

The First World War brought about a considerable disproportion in the male and female population of Latvia aged between 20 and 24. Although women in general outnumbered men only by 4.8% in 1920 and by 3.2% in 1935, nevertheless in the first years after the war there were much more young girls of marriageable age (between 20 and 29) than young men who would marry them. But in the most disadvantageous position were young girls born between 1896 and 1900, i.e. those who in 1920 had reached the age of 20 to 24. In this age group females outnumbered males by 38 343 and by 24 854 in the age group between 25 and 29.

The birth-rate was estimated as low. Between 1922 and 1927 there were more than 40 000 births yearly and approximately 35 000 births in the 2nd half of the 1930s, but in 1938 the birth-rate reached the level of 1921. Therefore people considered divorce a disturbing phenomenon. Thus the problem of single men (up to the age of 35), and of singles of both sexes after the age of 35, was a constant source of anxiety to society, as well as a source of public discussions of sinfulness of unproductive sexual activity and demands to limit the number of single and divorced people.

In the context of female predominance every single male in the reproductive age group was viewed as a potential offender to the nation. The chairman of the Constitutional Assembly Jānis Čakste was the first who publicly spoke to the problem of single men on 17 November 1919. After that there were numerous proposals to levy a special tax on bachelors and small families which came forth until the soviet occupation.

In the course of five years (from 1920 to 1925) the disproportion in the male and female population lessened and statisticians concluded that it was within normal even for young people of marriageable age. Nevertheless people continued to pay attention to the single men's problem, using deep-rooted stereotypes which were furthered by businessmen who viewed this theme as attractive advertisement. Thus people considered it possible to discuss in public the single men's problem, connecting it with sexuality, namely with right or wrong sexual orientation. The single men's problem reflects also the prevailing patriarchal notions about role of sexes. There is no reason to speak about equality of women in the 1920s. They were not supposed to pay any "spinster tax" because of the prevailing patriarchal notions and belief that men, not women were responsible for being single. This stance was carried on even in 1937. The authoritarian regime intended to change that policy

at the end of the 1930s, but the soviet occupation interrupted the plan which was already worked out.

Between 1928 and 1938 approximately 16 000 marriages were registered in Latvia. Although two thirds of the population of Latvia lived in the country, there were registered approximately as many marriages as in the towns where only one third of the population lived. So countrymen got married more seldom than citizens who not only got married but also divorced more frequently. Only 25.6% (in 1928) and 29.1% (in 1938) of divorced marriages in Latvia were registered in the country. The largest number of divorced marriages was registered in Riga, but there was registered the largest number of marriages as well. One of the reasons for marrying was the belief that sexual intercourse should take place only between married people. Thus people tried to align their behaviour with patriarchal norms of conduct, but the reasons for obtaining a divorce were different. The majority of middle-class women actively and successfully defended the traditional institute of marriage and disclaimed "illegal conjugal life." The attitude to the so-called "free love" testifies in favour of the traditional notions that were particularly obvious in Latgale (eastern Latvia).

The attitude of Catholic inhabitants of Latgale to the Law on Marriage and the Law on Registration of Civil Status Acts that were passed in 1921 reveals people's notions of such private topic as sexual relations. These laws forbade priests to marry couples who had not registered at the registry office and obliged them to inform the registry office about the marriage within seven days, as well as forbade to baptize newborn children without preliminary registration at the registry office and to issue birth certificates. The Catholic Church looked upon these laws as an interference of the secular power into matters of sacrament. The majority of Latgallians considered these laws disgusting and some of them even tried to achieve the amendment of these laws in the course of eight years, and some clergymen, on their hand, infringed both laws and were tried and served their terms. In a word, Catholics in Latgale equated the civil marriage with the so-called "free love." In their opinion, a marriage registered at the registry office was the same as dissolute sexual conduct. Therefore many pagasts (civil parish) councils of Latgale (for example, 18 of 22 pagasts councils of Rēzekne District) protested against both laws. As a result Saeima amended them in 1928.

In seeking the best solution to the divorce problem the department of social welfare of Riga municipality even proposed not to keep or not to engage divorced husbands in the employment of the municipality. The press commented it as follows: divorced men would lose their jobs. Although the proposal was refused nevertheless it testifies to the fact that some officials were ready to interfere even in the family matters.